

ΤΟ ΣΤΕΜΜΑ ΚΑΙ Η ΛΥΡΑ
Η «ΑΥΛΙΚΗ» ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ
(1832/33-1862)

Η ιστορική στιγμή της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1829) και της ίδρυσης του πρώτου ελληνικού κράτους (1830) συμπίπτει με την ήττα της Γαλλικής Επανάστασης και της ναπολεόντειας ιμπεριαλιστικής παρεκτροπής της (1815), τη συνακόλουθη παλινόρθωση των μοναρχικών-απολυταρχικών καθεστώτων σ' ολόκληρη την Ευρώπη και την εμπέδωση της αγγλικής, κυρίως, αποικιοκρατίας.

Για το λόγο αυτό, η ευρωπαϊκή στρατιωτική επέμβαση υπέρ της Ελληνικής Επανάστασης στο Ναυαρίνο (1827) και η επιβολή στο νεότευκτο κρατίδιο ενός αυταρχικού Κυβερνήτη, του Ι. Καποδίστρια, υπηρέτη της τσαρικής απολυταρχίας, και, μετά το ναυάγιό του, του Όθωνα, πρίγκιπα ενός ασήμαντου αλλά ουδέτερου γερμανικού κρατιδίου, δεν ήταν παρά ένας συμβιβασμός στη διελκυστίνδα¹ ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα των ευρωπαϊκών Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας) από τη μια πλευρά, τα συμφέροντα και την πολιτική βούληση των εγχώριων, ελληνικών, και αυτών αντιφατικών και αντικρουόμενων, οικονομικών και πολιτικών δυνάμεων, από την άλλη.

Παρ' όλ' αυτά, η βασιλεία του Όθωνα και η λεγόμενη Βαυαροκρατία προχωρούν πέρα από την απλή έκφραση και διεκπεραίωση των ευρωπαϊκών και των εγχώριων οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων· παρουσιάζουν μιαν ιδιοτυπία, που συναρτάται, ειδικότερα, με την προέλευση του νέου βασιλιά της Ελλάδας και της ακολουθίας του: την Αυλή του πατέρα του, του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας, και την πρωτεύουσά της, το Μόναχο.

Η ιστορική αυτή ιδιοτυπία έγκειται ακριβώς στον ιδιαίτερο ρόλο που έπαιξαν η βασιλεία του Όθωνα και η Βαυαροκρατία στην Ελλάδα, έξω από το χώρο της κυρίως πολιτικής και της οικονομίας: στο χώρο της παιδείας, της τέχνης, της επιστήμης και του πολιτισμού γενικότερα – και το έργο της βασιλείας και της Βαυαροκρατίας σε όλους αυτούς τους τομείς

---

1. Αυτή τη διελκυστίνδα ανάμεσα στις βουλήσεις των εγχώριων πολιτικών δυνάμεων και τις αποφάσεις των μεγάλων ευρωπαϊκών Δυνάμεων περιγράφει ευσύνοπτα η Ελπίδα Βόγλη, «Πολίτευμα ευρωπαϊκόν»: Απόψεις για το πολίτευμα των Ελλήνων κατά τον Αγώνα (1821-1828)», *Ελληνικά* 49.2 (1999) 347-365.

κρίνεται σήμερα, ανεξάρτητα από τις επιμέρους πολιτικές διαφοροποιήσεις, γενικά και ομόφωνα θετικό².

Προβληματικός και μάλιστα ανεξερεύνητος παραμένει μέχρι σήμερα ο ρόλος της βασιλείας του Όθωνα και της Αυλής του σ' έναν άλλο χώρο της κουλτούρας: στο χώρο της λογοτεχνίας, και δη της ποίησης ως της επικρατέστερης μορφής της, και της Ιδεολογίας. Στο χώρο αυτό έχει επισημανθεί ήδη, αν και ασυστηματοποίητα, ο αντιπολιτευτικός ρόλος της ελληνικής ποίησης στα χρόνια του Όθωνα, με τη μορφή της σάτιρας εναντίον της Μοναρχίας και της Βαυαροκρατίας, τουλάχιστον όπως εκδηλώθηκε στο πρόσωπο του «ατίθασου ποιητή» Αλέξανδρου Σούτσου³.

Εδώ θα προσπαθήσω να προσεγγίσω γραμματολογικά-ερμηνευτικά, για πρώτη φορά, την αντίθετη ή τουλάχιστον αντίστροφη όψη του φαινομένου, δηλαδή τη θετική και μάλιστα ενθουσιώδη υποδοχή – με τη βαθύτερη σημασία της λέξης – του Όθωνα και της Αυλής του από τους έλληνες ποιητές, από την πρώτη ήδη στιγμή της άφιξης του νέου και ανήλικου ακόμα βασιλιά της Ελλάδας.

Λόγω της πληθώρας των σχετικών μαρτυριών (το υλικό είναι, σε μεγάλο ποσοστό, σκορπισμένο σε δυσπρόσιτα και εν μέρει αβιβλιογράφητα φυλλάδια και άλλα έντυπα)⁴ θα περιορίσω εδώ τη θεώρησή μου στο έργο

2. Βλ. ενδεικτικά: Γιάννης Κ. Κορδάτος, *Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*, τ. 3 (1834-1862), Αθήνα, εκδ. «20ός Αιώνας», 1957, σσ. 53 κ.ε., 73 κ.ε., και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1977, σσ. 21 κ.ε., 484 κ.ε. Μια συντομότερη επισκόπηση του πολιτιστικού και επιστημονικού έργου της «Βαυαροκρατίας» επί Όθωνος βλ. στο: Georg Veloudis, *Germanograecia: Deutsche Einflüsse auf die neugriechische Literatur (1750-1944)*, Amsterdam, Verlag A. M. Hakkert, 1983, σσ. 125 κ.ε.

3. Η παλαιότερη μελέτη του Γ. Τσοκόπουλου, «Οι αδελφοί Σούτσοι και η πολιτική ποίησης επί Όθωνος», στο: *Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός, Διαλέξεις περί ελλήνων ποιητών*, τ. 1, Αθήνα 1925, σσ. 207-232 (νεότερη έκδοση: Αθήνα 1970), και η νεότερη του Π. Μουλλά, «Αλέξανδρος Σούτσος», στο: *Σάτιρα και πολιτική στη Νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1979, σσ. 46-70, θίγουν επιπόλαια το θέμα.

4. Εκτός απ' όσα αναφέρονται παρακάτω, καταγράφω εδώ μόνο όσα κείμενα, ποιητικά και πεζά, είναι βιβλιογραφικά γνωστά και επιφυλάσσομαι να τα συμπεριλάβω σε μια διευρυμένη μορφή της μελέτης μου: 1. *Άσμα Στρατιωτικών των Βαυαρών πολεμιστών... Εκ του Ιταλικού...* εξελληνισθέν υπό Γ. Ρουσιάδου, Βιέννη [1833]. 2. *Ελληνικόν δώρον προς τον Μεγαλειότατον... Λουδοβίκον τον Α΄*. ... υπό Χαραλάμπους Παπαδοπούλου, Ναύπλιο 1833. 3. *Ύμνος των Ελλήνων επί τη εκλογή... Όθωνος...* υπό Γ. του Ρουσιάδου, Βιέννη 1833. 4. *Τα κατά τους Έλληνας...* Δημητρίου Γουζέλη, Αίγινα 1833. 5. *Ωδή του Έλληνος. Προς την Α. Μ. τον Βασιλέα της Ελλάδος...* υπό Κωνσταντίνου Λουκά, Ναύπλιο 1833. 6. *Οθωνιάς...* Υπό Αναστασίου Γεωργιάδου Λευκίου..., Ναύπλιο 1834. 7. *Ύμνος προς την Βασίλισσαν... Αμαλίαν...* υπό Μ[άρκου] Δ[αβίδ] Κυπρίου, Αθήνα 1837. 8. *Τω Μεγαλειοτάτῳ... Όθωνι...*, Δ. Κ. Βυζάντιος... Ναύπλιο 1833. 9. *Λόγος Εκφωνηθείς εις τον τόπον της ανεγέρσεως του κατ' Αργολίδα μνημείου...* Υπό Παναγιώτου Σούτσου, Ναύπλιο 1834. 10. *Δάκρυ φίλου εις τον τάφον Λουΐζης Καντακουζηνής...* Παναγιώτου Σούτσου [Αθήνα] 1835. 11. *Ελεγείον εις την αποθανούσαν... Λουΐζαν Καντακουζηνήν...* παρά Ι. Ρίζου [Αθήνα] 1835. 12. *Ωδή επί τη*

τεσσάρων από τους κύριους εκπροσώπους της ελληνικής λογοτεχνίας, και γενικότερα της πολιτιστικής ζωής, στα χρόνια του Όθωνα και ολόκληρου του ελληνικού 19ου αιώνα· θ' αρχίσω με τη γνωστότερη μαρτυρία του σημαντικότερου στη δική μας θεματική συνάφεια μάρτυρα:

Αμέσως μετά την άφιξη και την αποβίβαση του νεαρού βασιλιά στην πρώτη και προσωρινή πρωτεύουσα της Ελλάδας, το Ναύπλιο (23/25 Ιανουαρίου 1833), ο Αλέξανδρος Σούτσος (1803-1863) απηύθυνε δύο έμμετρες επιστολές «Προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα»⁵. Στην πρώτη, ένα μακροσκελές στιχούργημα 72 τροχαϊκών ομοιοκατάληκτων διστίχων, ο Σούτσος χαιρετίζει πανηγυρικά την εκλογή και την άφιξη του Όθωνα ως «εθνική» αναγέννηση της Ελλάδας, συνδέοντας τη βασιλεία υπαινικτικότητατα, πρώτος αυτός, με τη διακοπείσα παράδοση των βυζαντινών αυτοκρατόρων (στ. 1-2, 13-14):

*Η Ελλάς, μετά δουλείαν, Βασιλεύ, πολλών αιώνων
μετά σου ανέβη πάλιν εις της δόξης της τον θρόνον.
.....
Της μεγάλης Μοναρχίας του Μεγάλου Κωνσταντίνου
είσ' ο μόνος κληρονόμος και διάδοχος εκείνου.*

Και ήδη σ' αυτό το πρώτο στιχούργημα ο Αλ. Σούτσος συμπληρώνει, πολύ πριν από τον «εθνικό ιστορικό» Κ. Παπαρηγόπουλο, το τριαδικό σχήμα της νεοελληνικής «εθνικής» ιδεολογίας με το πρώτο, το λαμπρότερο, σκέλος της: την ελληνική κλασική Αρχαιότητα – και αυτή με το νέο βασιλιά της (στ. 15-18):

*Ηγεμών Ελλάδος, χάρει! Κρατείς σκήπτρον Βασιλέως
στην Ελλάδα, ήτις δίδει μέγα όνομα και κλέος.
Δύνασαι να γένης μέγας τ' όνομά σου συνενώνων
με τ' αθάνατα εκείνα των Λυκούργων και Σολώνων.*

Η εγκαθίδρυση της τρισχιλιόχρονης «εθνικής» παράδοσης γίνεται ισχυρότερη και σαφέστερη με την αναγωγή των αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 αλλά και του Μονάρχη τους στ' αρχαία τους

ημέρα της στέψεως... Όθωνος... υπό Γεωργίου Χριστοδούλου Πρινάρη..., Αγκόνα 1835· 13. Όθων και Αμαλλία [sic]... Ύμνος... Υπό... Νικολάου Περπιναίαν, Κωνσταντινούπολη 1854.

5. Αναδημοσιεύτηκαν στο: Αλέξανδρος Σούτσος, *Απαντα*, επιμ. Νικ. Κουντρομιχάλης, Αθήνα, εκδ. Μπούρα-Κοσμαδάκη, 1963, σσ. 74-78 («Προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα») και 103-108 («Επιστολή προς τον Βασιλέα Όθωνα»). Και τα δύο στιχουργήματα είχαν εκδοθεί για πρώτη φορά στο Ναύπλιο στα 1833 και συμπεριλήφθηκαν στη συλλογή του Αλ. Σούτσου *Πανόραμα της Ελλάδος*, που κυκλοφόρησε το ίδιο έτος στην ίδια πόλη· βλ. Γιάννης Λ. Λέφας, *Ο Αλέξανδρος Σούτσος και οι επιδράσεις του έργου του στους συγχρόνους του*, Αθήνα 1979, σσ. 61-62 (αφ. 4-7δ).

πρότυπα, των οποίων αυτοί, οι νεότεροι, δεν αποτελούν παρά μιαν ιστορική μετεμφύωση (στ. 75-82):

*Ο Μιαούλης, μ' ένα σκάφος πολεμών μεγάλους στόλους,
ενθυμίζει τας Αθήνας και τους Κίμωνάς της όλους·
ο Επαμεινώνδας έχει μιμητήν τον Καραϊσκον,
και ο Μπότσαρης, εις νέας Θερμοπύλας αποθνήσκων,
παριστά εις την ζωήν του την ζωήν του Αριστείδου,
κ' εις την ένδοξον θανήν του την θανήν του Λεωνίδου.
Εις ημάς, Μονάρχα, φέρε τους καιρούς του Περικλέους,
κι' αναγεννωμένους πάλιν θα ιδής τους Αθηναίους.*

Αλλά ο έπαινος του φαναριώτη ποιητή επεκτείνεται και στον πατέρα του Όθωνα, το Λουδοβίκο Α' της Βαυαρίας, του οποίου εξυμνείται το πολιτιστικό έργο και το ποιητικό ταλέντο (στ. 53-58), και εμπειρικλείει μέσα του και τον πρόεδρο της Αντιβασιλείας κόμη von Armgansperg, τον οποίο αναγορεύει σε Μέντορα του ανήλικου βασιλιά του (στ. 119). Και, τέλος, σαν να θέλει να προκαταλάβει τον ενδεχόμενο φόγο εκ μέρους των «εχθρών» του στην προσωρινή πρωτεύουσα του νεότευκτου κράτους, ο φαναριώτης ποιητής αποσεΐει από πάνω του κάθε υπόνοια κολακείας (στ. 127-130):

*Όσον δίκαιοι κι' αν είναι, Βασιλεύ, οι έπαινοί μου,
«κολακεύει και ο Σούτσος;» θα φωνάξουν οι εχθροί μου·
«από σοβαρός κριτής μας αυλικός ζητεί να γένη;
Και αυτός από τον θρόνον κανένω δώρον περιμένει;».*

Πολύ σημαντικότερη και ευγλωττότερη είναι η δεύτερη «Επιστολή» του Αλ. Σούτσου «προς τον Βασιλέα Όθωνα», ένα στιχούργημα σε 170, εξίσου καχότεχνους, ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Στην έμμετρη αυτή «Επιστολή» του ο Σούτσος εκτυλίσσει ολόκληρο εκείνο το πλέγμα των προσδοκιών και διεκδικήσεων, αιτημάτων και ιδεολογημάτων, μέσω των οποίων οι πρώτοι ποιητές και διανοούμενοι του νεότευκτου ελληνικού Κράτους συνέδεσαν την εγκαθίδρυση της Μοναρχίας με τη διεκδίκηση της θέσης και του ρόλου της δικής τους κοινωνικής ομάδας, της κάστας των ετερόχθονων και επήλυθων φαναριωτών, στο ελλαδικό εθνικό κέντρο:

Αφού απορρίψει τις απόπειρες προσέγγισης και προσεταιρισμού του νέου βασιλιά από τους άλλους, πριν απ' αυτόν, ομοτέχνους του, ο Σούτσος, προσφωνώντας πάντα σε δεύτερο πρόσωπο τον εστεμμένο άρχοντά του (στ. 1-24), συντάσσει, κατ' αρχήν, τη ληξιαρχική πράξη γέννησης της νέας, εθνικής, ποίησης (στ. 26-28):

*Εἰς τον ωραῖον Βόσπορον, εἰς τῆς Τρυφῆς τα στήθη,
ἡ Ποίησις τῆς νέας μας Ελλάδος ἐγεννήθη.*

Στη συνέχεια ο Σούτσος απαριθμεί τους κυριότερους φορείς της, όλους ανεξαιρέτως εκπροσώπους της δικῆς του, της φαναριώτικης, κάστας και μάλιστα, εν μέρει, της ἴδιας μ' αυτόν φαναριώτικης οικογένειας: τον Αθανάσιο Χριστόπουλο (στ. 29-38), τον Ιάκωβο Ρίζο Νερουλό (στ. 39-44), το Ρήγα Βελεστινλή (στ. 45-50), το Μιχαήλ Περδικάρη (στ. 51-54), το νεότερο αδελφό του Παναγιώτη (στ. 59-64) και, τέλος, τον ἴδιο τον εαυτό του (στ. 65-72). Ανάμεσα σ' αυτούς παρεμβάλλει τους δύο μεγάλους και πραγματικούς γενάρχες τῆς νέας ἐλληνικῆς ποίησης, τους επτανήσιους Κάλβο και Σολωμό, για να συστήσει τον αποκλεισμό τους από το ανεγειρόμενο Πάνθεό τῆς στους τέσσερεις διάσημους στο μεταξύ στίχους τῆς ἔμμετρης αὐτῆς «Ἐπιστολῆς» (στ. 55-58):

*Ὁ Κάλβος και ὁ Σαλομός ὠδοποιοὶ μεγάλοι
κ' οἱ δύο παρημέλησαν τῆς γλώσσης μας τα κάλλη·
ιδέαι ὁμως πλούσιαι, πτωχὰ ἐνδεδυμέναι,
δεν εἶναι δι' αἰώνιον ζωὴν προωρισμέναι.*

Εἶναι πολύ ἐνδεικτικό ὅτι ἡ φαναριώτικη αὐτὴ ποιητικὴ γενεαλόγηση τῆς νέας, «ἐθνικῆς», ἐλληνικῆς ποίησης συνοδεύεται και ἐνισχύεται, στο ἴδιο αὐτὸ στιχοῦργημα του Σούτσου, ἀπὸ μια πλειάδα λογίων, φιλοσόφων και διδασκάλων, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας (στ. 103-129), που προέρχονται, και αὐτοί, ἀπὸ τον ἴδιο ἱστορικό-γεωγραφικό πολιτιστικό και ἰδεολογικό με τους φαναριώτες χώρο: τὴν Πόλη, τὴ Μικρασία (Σμύρνη, Κυδωνίες) και τα γειτονικά μ' αὐτὴν νησιά (Χίο, Λέσβο): τον Ἰωάννη Τσελεπή, τον Κωνσταντῖνο Βαρδαλάχο, το Νεόφυτο Βάμβα, το Βενιαμίν Λέσβιο, τους Οικονόμους⁶, τον Κωνσταντῖνο Κοκκινάκη, τον Κούμα, τον Καῖρη και αρκετοὺς ἄλλους.

Εἶναι, τέλος, ἀποκαλυπτικό για τὴν ἰδεολογικὴ λειτουργία αὐτοῦ του πυκνότητας ποιητικοῦ ἐγκωμίου του νέου ἑλληνα-φαναριώτη ποιητῆ προς το νέο βασιλιά του ὅτι το μωσαϊκό του ὑπὸ ἀνέγερση Πανθέου του νέου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ολοκληρώνεται με μερικὲς χαρακτηριστικὲς ψηφίδες ἀπὸ το γερμανικό-βαυαρικό πολιτιστικό, πολιτικό και οικογενειακό περιβάλλον του ἴδιου του ἀνήλικου και ἀνύποπτου βασιλιά και τῆς γραφειοκρατούμενης Αὐλῆς του (στ. 129-142):

6. Ἐννοεῖ, ἀναμφίβολα, τους ἀδελφούς Κωνσταντῖνο Οικονόμο (1700-1857) και Στέφανο Οικονόμο (1786-1831), που κατὰγονταν ἀπὸ τὴν Τσαρίτσανη τῆς Θεσσαλίας ἀλλὰ ἔδρασαν στὴν «περιοχὴ» των φαναριωτῶν: τὴ Σμύρνη και τὴν Κωνσταντινούπολη: βλ. πρόχειρα: Κωνστ. Ν. Σάθας, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σσ. 717-718 και 731-736.

Ω Βασιλεύ, σ' ωδήγησε στο έθνος μας χειρ θεία,
 και θέλει εύρει κραταιόν προστάτην η παιδεία·
 οι Έλληνες αγάλλονται, της Γερμανίας γόνον
 εις της Ελλάδος βλέποντες να κάθεται τον θρόνον·
 ελεύθερα φρονήματα κ' αισθήματα γενναία
 και σέβας κ' έρωτα θερμόν προς όλα μας τ' αρχαία
 προσμένουν από την σοφήν μητέρα των Γεσνέρων,
 των Βιελλάνδων, των Κλοπστώκ, των Γκέτων και Σχιλλέρων.
 Οι διοικούντες, αν ζητούν του κόσμου τους επαίνους,
 διδάσκαλοι θα γίνωσιν εις τους διοικουμένους
 και ηθικής θ' ανοίξωσι στο έθνος μας Σχολεία·
 του Αρμανσπέργου η καλή κ' ενάρετος συμβία
 θα χύση στα πρωτόπειρα των Ελληνίδων στήθη
 τ' απλοϊκά και τίμια της Γερμανίας ήθη.
 Καθείς μας με παλμούς χαράς και με λαμπράς ελπίδας
 αναγινώσκει τας χρυσάς υπέρ ημών σελίδας
 του εστεμμένου ποιητού, του σεβαστού πατρός σου·
 .....

Τρία τουλάχιστον ποιήματα αφιέρωσε στον Όθωνα ο νεότερος αδελφός του Αλεξάνδρου Παναγιώτης Σούτσος (1806-1868). Το πρώτο, που κυκλοφόρησε σε μονόφυλλο στις αρχές Ιανουαρίου 1833 στο Ναύπλιο λίγο πριν από την άφιξη του Όθωνα, είναι ένα τραγούδι, που συνοδεύει με τη φλογέρα του ο τιτλώνυμος «Βοσχός της Αργολίδος χαίρων διά τον ερχομόν του Βασιλέως μας Όθωνος», για να εκφράσει με την επωδό του τη χαρά του ποιητή και του λαού του μέσα σ' ένα ειδυλλιακό φυσικό περιβάλλον⁷:

Εφθασεν ο Βασιλεύς μας. Τί ανέλπιστα χαρά!

Το δεύτερο, ένα καλοδουλεμένο ποίημα σε 18 εξάστιχες στροφές, που μαρτυρεί ήδη από τον τίτλο του, «Τα ερείπια της παλαιάς Σπάρτης», το ρομαντικότερο, σε σχέση με τον αδελφό του και τους άλλους συγγενείς του φαναριώτες, προσανατολισμό αλλά και την αισθητική ανωτερότητα της ποίησης – και της πεζογραφίας – του Παναγιώτη Σούτσου, γράφτηκε και κυκλοφόρησε δύο χρόνια αργότερα, στα 1835⁸. Εδώ, η σκηνή της «υποδοχής» του νέου βασιλιά μετατίθεται στην αρχαία αντίζηλο της νέας πρωτεύουσας, τη Σπάρτη. Το νεαρό βασιλιά και τους νέους έλληνες

7. Γ. Α. Λέφας, Παναγιώτης Σούτσος, Αθήνα 1983 (δακτυλόγρ.), σσ. 71-73 και 143 (αρ. 160).

8. Παναγιώτης Σούτσος, Ποιήματα, Αθήνα, Γ. Φέξης, 1915 (στο εξώφυλλο: 1916), σσ. 78-81.

υπηκόους του προσφωνεί η σκιά ενός στρατηγού, που βγαίνει από τον τάφο του στα ερείπια της αρχαίας Σπάρτης⁹, και τους καλεί να επαναλάβουν το μεγαλείο των αρχαίων προγόνων τους, μετά τις νίκες τους στο πεδίο της μάχης, και στο στίβο της παιδείας και του πολιτισμού – πάντα με τα ονόματα-σύμβολα της αρχαίας καταγωγής τους και της νέας, «εθνικής», ιδεολογίας τους (στρ. 16):

*Εφθάσετε των παλαιών στας μάχας την ανδρείαν·
να φθάσετε τους παλαιούς καιρός κ' εις την παιδείαν·
εφέρετε στην γην σας
του Μιλτιάδου τους καιρούς και του Θεμιστοκλέους·
τους φωτισμένους φέρετε καιρούς του Περικλέους
στην αναγέννησίν σας.*

Και με το επόμενο ποίημά του, την ωδή «Προς την Α. Μ. τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα»¹⁰, που γράφτηκε για την επίσημη ανάρρηση και στέψη του Όθωνα στις 20 Μαΐου /1 Ιουνίου 1835, ο Παναγιώτης Σούτσος δεν μπορεί να διεκδικήσει μιαν αξιόλογη καλλιτεχνική ανωτερότητα ή ωριμότητα ως λυρικός ποιητής παρά μόνο απέναντι στους φαναριώτες ομοτέχνους του: Ήταν αναμενόμενο ότι και στο πανηγυρικό αυτό ποίημα περιπλανώνται, σαν σκιές του Άδη, τα αρχαιοκλασικά είδωλα, οι τόποι και τα πρόσωπα που έχουν ήδη συγκροτήσει την πινακοθήκη των «αρχαίων ημών προγόνων» της επίσημης νεοελληνικής ιδεολογίας: η Πνύκα, η Σαλαμίνα και η Ακαδημία, ο Δημοσθένης, ο Αισχύλος, ο Ζεύξις και ο Φειδίας, ο Σωκράτης και ο Σόλων (στρ. 13-16). Σημαντικότερο όμως είναι το γεγονός ότι εδώ συναντώνται, για πρώτη φορά με τόση πυκνότητα κ' ένταση, οι κοινοί εκείνοι τόποι από την πρόσφατη επταετή εποποιία της Ελληνικής Επανάστασης, που αποτελεί τη δεύτερη, μετά την αρχαία,

9. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνω πιο συγκεκριμένα τη διάπλεξη ποίησης (λογοτεχνίας), ιδεολογίας και ιστορικής πραγματικότητας, που διαχέεται μέσα απ' αυτήν την ερευνητική και ερμηνευτική μας αναζήτηση: Το μοτίβο «ερείπια της αρχαίας Σπάρτης», που είχε τον άμεσο λογοτεχνικό του πρόγονο στο *Itinéraire de Paris à Jérusalem* (1811) του Chateaubriand, είχε ήδη αξιοποιηθεί το προηγούμενο έτος (1834) από τον ίδιο τον Π. Σούτσο στο ρηξικέλευθο μυθιστόρημά του *Ο Λεάνδρος*: βλ. Π. Σούτσος, *Ο Λεάνδρος*, επιμ. Γ. Βελουδής, Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 1996, σ. 138. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι το ίδιο αυτό έτος (1834) είχε αρχίσει από τους μηχανικούς του Όθωνα η τοπογράφηση και η πολεοδόμηση της Σπάρτης, που προοριζόταν να γίνει η δεύτερη, μετά την Αθήνα, «πρωτεύουσα» του νεοσύστατου κρατιδίου, ενώ τη μελέτη και αξιολόγηση των αρχαίων ερειπίων της την είχε αναλάβει, πάντα υπό τις «διαταγές» του Όθωνα, ο γερμανός αρχαιολόγος Ludwig Ross, που θα γινόταν και ο πρώτος καθηγητής της αρχαιολογίας (1837-1843) στο ήδη κυοφορούμενο «Οθώνειο Πανεπιστήμιο» της Αθήνας: βλ. πρόχειρα: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π. (σημ. 2), σ. 518.

10. Π. Σούτσος, *Ποιήματα*, ό.π. (σημ. 8), σσ. 75-78.

ακένωτη πηγή για την άντληση των «εθνικών» ιδεολογημάτων τους από τους νεότερους απογόνους τους: τα Ψαρά και η Κρήτη, η Χίος και το Μεσολόγγι, ο Κανάρης και ο Νικηταράς – και όλοι αυτοί, αρχαίοι και νέοι, καλούν το νέο βασιλιά ν' αποτελέσει το συνδυαστικό κρίκο όλων αυτών των κοινών τόπων και συμβόλων της «εθνικής αναγέννησης» (στρ. 6-10) – με μιαν αποστροφή, που αποτελεί και την πρώτη, υπαινικτική αλλ' ευδιάκριτη, πρόσκληση του έλληνα ποιητή στο βασιλιά του για την παραχώρηση συνταγματικών-δημοκρατικών ελευθεριών (στρ. 16):

*Και ο Σόλων Σε φωνάζει: χαίρε, Βασιλεύ Ελλήνων!
Αναβαίνων εις τον Θρόνον αύξησε τους μετ' εκείνων
αιωνίους Σου δεσμούς.
Ως ανταμοιβήν της τόσης αρετής του και ανδρείας
εις ελεύθερον δος έθνος ελευθέρας πολιτείας
και ισότητος θεσμούς.*

Το νέο όμως στοιχείο είναι ότι ο Παναγιώτης Σούτσος γενεαλογεί, πρώτος αυτός με τόση σαφήνεια, στη δεύτερη ήδη στροφή του ποιήματός του, και το νέο βασιλιά του από τους ίδιους αυτούς αρχαίους προγόνους, από τους οποίους κατάγονται, μυθολογικά και ιδεολογικά, οι νέοι υπήκοοι και «ομοεθνείς» του (στρ. 2):

*Χαίρε, Όθων! Χαίρε, τέκνον ευτυχές της ειμαρμένης!
Χαίρε, Βασιλεύ Ελλάδος, Βασιλεύ της οικουμένης
ένδοξε και παλαιέ!
Ποία χειρ τα σπάργανά σου ως της κεφαλής Σου δέμα
της αρχαιοτάτης χώρας Σ' έθεσε το λαμπρόν στέμμα,
ω, του Δαναού υιέ.*

Στο σημείο αυτό ας μου επιτραπεί να επισημάνω τη συγκεκριμένη και επικαιρική ιδεολογική χρήση και λειτουργία των παραπάνω αναφορών στο αρχαιοκλασικό ιστορικομυθικό παρελθόν: Η γενεαλόγηση του νέου έλληνα βασιλιά από το Δαναό, το μυθικό βασιλιά του Άργους και γενάρχη των Ελλήνων, από το νέο ποιητή του δεν ήταν τυχαία· αποτελούσε μια λεπτομέρεια ολόκληρης της εθνικοϊδεολογικής σκηνοθεσίας που είχε στηθεί για την υποδοχή του ξένου, όπως ο Δαναός, αλλά ήδη πολιτογραφημένου «έλληνα» βασιλιά: Η αποβίβαση του Όθωνα είχε πραγματοποιηθεί, και αυτό ήταν ένα στοιχείο της ήδη συγκροτούμενης «εθνικής» ιδεολογίας, σ' ένα σημείο της Αργολίδας, που ονομαζόταν Απόβαθμοι του Δαναού – σημείο στο οποίο είχε αποβιβαστεί, μαζί με τις 50 θυγατέρες του, ο μυθικός Δαναός φεύγοντας μακριά από την πατρίδα του Αίγυπτο και τον αδελφό του, που τον καταδίωκε.

Μέσα σ' αυτό το ιστορικομυθικό πλαίσιο οι ευχές και οι νουθεσίες του έλληνα ποιητή στον άρτι αφιχθέντα άνακτά του για την παραχώρηση συνταγματικών-δημοκρατικών ελευθεριών μπορούν να εννοηθούν – και πιθανότατα εννοήθηκαν – από τους αρχαιομαθείς και αρχαιολάτρες συμ-μετόχους στην τελετουργία της βασιλικής στέψης ως μια εύγλωττη ανα-φορά στις «αντίστοιχες» ευχές των Δαναΐδων, μελών του χορού, στον πα-τέρα τους Δαναό στους στ. 698-709 των *Ικέτιδων* του Αισχύλου¹¹:

*Έτσι πάντ' ας φυλάγη απαρασάλευτα
τα δίκαιά της η Εξουσία,
που κυβερνάει τη χώρα και προβλεπτική
έχει φροντίδα την κοινή ευτυχία·
και με τους ξένους καλοσύβαστοι,
πριν πόλεμο αρματώσουνε και γίνουν
όσα κακά αναπόφευγα,
με δίκες τις διαφορές ας λύνουν.*

*Στους ντόπιους τους θεούς πῶχουν τη χώρα τους
πάντ' ας προσφέρουνε τιμή ορισμένη
από τους νόμους τους πατροπαράδοτους,
θυσίες βοδιών, δαφνοστεφανωμένοι·
γιατί, για νά 'χουμε σέβας στους πατέρες μας
αυτή έχει τρίτην εντολήν η Δίκη
στους νόμους της γραμμένη, η πανυπέρτατη,
που η πιο τιμή η μεγάλη της ανήκει.*

Ο Παναγιώτης Σούτσος είναι και ο συγγραφέας του επιστολικού μυ-θιστορήματος *Ο Λέανδρος*, κατά κάποιον τρόπο του θεμέλιου λίθου του νεότερου, αστικού ελληνικού μυθιστορήματος, που είχε κυκλοφορήσει το προηγούμενο έτος (1834) στο Ναύπλιο, λίγους μήνες πριν από τη μετα-φορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι ο συγ-γραφέας του *Λεάνδρου*, ενός μίγματος του αισθαντικού *Βέρθερου* του Goethe και του ένθερμου πατριώτη *Jacopo Ortis* του Foscolo, δίνει ήδη στον Πρόλογο του έργου του το πολιτικό και ιδεολογικό στίγμα του πει-σιθάνατου και αυτοχειριαζόμενου ήρωά του¹²: «Αλλ' ο Λέανδρος είναι και Έλληνα, και ζη κατά τα 1833 και 1834. Ποίαί είναι αι πολιτικάί του ιδέαι; Είναι άνθρωπος της προόδου, και Οθωνιστής επομένως. Εις τον Βασιλέα της Ελλάδος βλέπει την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος εξεικονιζομένην· εις

11. Κατά τη μετάφραση του Ι. Ν. Γρυπάρη, *Οι τραγωδίες του Αισχύλου*, Αθήνα, Εστία, χ.έ.ε., σ. 32.

12. Π. Σούτσος, *Ο Λέανδρος*, ό.π. (σημ. 9), σ. 76.

αυτόν βλέπει την συγκέντρωση των εθνικών δυνάμεων ενεργουμένην, την ευνομίαν διαδεχομένην την αναρχίαν και την πρόοδον του έθνους καθ' ημέραν πραγματοποιουμένην».

Κ' εδώ, με ακόμη μεγαλύτερη σαφήνεια, γίνεται φανερός ο ρόλος που αναθέτουν στο βασιλιά τους ο ποιητής και ο λαός του τόσο πρώιμα, πολύ πριν από την επίσημη διακήρυξη από τον Ιωάννη Κωλέττη του κεντρικού ιδεολογικού δόγματος του ελληνικού αλυτρωτισμού, της Μεγάλης Ιδέας (1844)¹³: «Αυτός είναι», λέει στον περιπλανώμενο Λέανδρο ένας τυφλός ποιητής για το βασιλιά Όθωνα, «η εύχαρις εικών της ανεξαρτησίας ημών· ο θρόνος του, φανός αναμμένος κατά την Μεσόγειον, προς ον αποβλέπουσιν αι υπό τον Οθωμανόν Ελληνικαί Επαρχίαι· η τάσις της χειρός του δύναται να κινήση όλην την από Βοσπόρου μέχρι Κρήτης Ελληνικήν φυλήν, και το νεύμα του σύνθημα γενικής αναστατώσεως».

Πάμπολλες είναι οι άμεσες και έμμεσες αναφορές στον Όθωνα και την Αυλή του στο κυρίως κείμενο του πρωτότοκου αυτού νεοελληνικού μυθιστορήματος: Πρώτα πρώτα βρίσκουμε κ' εδώ, προπαντός εδώ, το εθνικό ιδεολόγημα της καταγωγής του νέου βασιλιά από το γενάρχη των Ελλήνων Δαναό και το μοτίβο της αποβίβασής του στο Ναύπλιο, στο ίδιο ακριβώς σημείο, όπου είχε αποβιβαστεί ο αρχαίος «πρόγονός» του – στη συγκεκριμένη ιδεολογική του συνάφεια, που είδαμε παραπάνω: την πραγμάτωση του «κοινωνισμού», δηλαδή του οράματος μιας δημοκρατικής, ευνομούμενης και δίκαιης ελληνικής Πολιτείας¹⁴: «Αργολίς! στάδιον ευρύ μεγάλων ενθυμήσεων! Φυγάδες Αιγύπτιοι ναυαγήσαντες παρακατέθεσαν το πάλοι εις την παρθένον σου γην σποράν του κοινωνισμού· εκυοφόρησας, και την πεφωτισμένην Ευρώπην εγέννησας [...]».

Φαίνεται ότι το αρχαίο μυθολόγημα του Δαναού ανήκε σε μια κοινή μυθολογικοϊδεολογική πηγή, από την οποία αντλούσαν και άλλοι επήλυδες στην Αθήνα και ιδεολογικά συγγενείς φαναριώτες ποιητές: ο πρεσβύτερος αδελφός του Παναγιώτη Σούτσου Αλέξανδρος και, όπως θα δούμε παρακάτω, και ο εξάδελφός τους Α. Ρ. Ραγκαβής. Στον *Εξόριστο του 1831* του Αλεξάνδρου Σούτσου, που κυκλοφόρησε στα 1835, ένα χρόνο μετά το Λέανδρο του αδελφού του, συναντούμε και πάλι το ίδιο αρχαίο μυθολόγημα, μεταλειτουργημένο για τις ανάγκες της νέας, ταυτόχρονα «εθνικής» και αυλικής, ιδεολογίας, όπως δηλώνει η στενότερη διασύνδεσή του με το νέο βασιλιά της Ελλάδας¹⁵: «Επέρασεν [ο χωρικός

13. Π. Σούτσος, *Ο Λέανδρος*, ό.π., σ. 111· πρβ. Γ. Λ. Λέφας, *Ο Αλέξανδρος Σούτσος...*, ό.π. (σημ. 5), σ. 27.

14. Π. Σούτσος, *Ο Λέανδρος*, ό.π., σ. 126.

15. Αλέξανδρος Σούτσος, *Ο Εξόριστος του 1831*, επιμ. Λουκία Δρούλια, Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, σ. 78.

απεσταλμένος του Εξόριστου] ύστερον από την δενδρόφυτον Τίρυνθα, και ύστερον από τους Αποβάθμους, όπου το πάλαι απέβη ο Δαναός, φέρων εις την Ελλάδα τα πρώτα σπέρματα του κοινωνισμού και όπου κατά τα 1833 έμελλε ν' αποβή, νέος Δαναός, ο Βασιλεύς της Ελλάδος».

Είναι απόλυτα ενδεικτικό ότι ολόκληρη η επιστολή αρ. ΝΔ' του Λεάνδρου κινείται γύρω από τον κοινό ιστορικό πόλο όλων αυτών των «αυλικών», φαναριωτών, ποιητών: Η επιστολή είναι χρονολογημένη στις 25 Ιανουαρίου (1834), ημέρα κατά την οποία εορτάζεται η πρώτη επέτειος από την άφιξη του Όθωνα στο Ναύπλιο. Την άφιξη αυτή ανακαλεί στη μνήμη του ο περιπλανώμενος φερώνυμος ήρωας του μυθιστορήματος, ο οποίος, απευθυνόμενος σε δεύτερο πρόσωπο στο νέο βασιλιά του, αναπαράγει μερικά από τα βασικότερα ιδεολογήματα της «εθνικής» ιδεολογίας του ποιητή και πλάστη του: από το νέο βασιλιά του ευαγγελίζεται και σ' αυτόν αναθέτει τη συνένωση όλων των εντός και των εκτός της Ελλάδας Ελλήνων, «όλης της Ελληνικής φυλής», την ανασύσταση της «προγονικής δόξης», και τη μεταλαμπάδευση των «φώτων», του πολιτισμού της «φωτισμένης Ευρώπης», στην «ελληνική» Ανατολή¹⁶.

Ο τρίτος μετά τους αδελφούς Σούτσους φαναριώτης, που πήρε, ποιητικά, μέρος στην υποδοχή του Όθωνα, ήταν ο Αλέξανδρος Ρ. Ραγκαβής (1809-1892), γιος του Ιακώβου Ρίζου Ραγκαβή και ανιψιός του Ιακώβου Ρίζου Νερουλού – ο μακροβιότερος μεταξύ των ομοτέχνων του φαναριωτών, που με την πληθωρική δραστηριότητά του σε όλους τους τομείς της λογοτεχνίας, της επιστήμης και της πολιτικής αναδείχτηκε αν όχι ως ο σημαντικότερος, ασφαλώς όμως ως ο επιβλητικότερος και αντιπροσωπευτικότερος αθηναίος λόγιος της εποχής του Όθωνα και ολόκληρου του ελληνικού 19ου αιώνα. Σύμφωνα με την ίδια τη – μεταγενέστερη – μαρτυρία του¹⁷, το ειδύλλιο «Θήρα ή Αλκμαίων»¹⁸ το είχε γράψει «επί της ελεύσεως του Βασιλέως Όθωνος, ως τις νύξιν, προς τον νεαρόν Βασιλέα, των μεγάλων καθηκόντων, ά ανεδέχθη, και ως τις εκ προοιμίων διαμαρτύρησις κατά της κολακείας, ήτις έμελλε να τον περιστοιχίση, σμικρύνασα τα πριν ίνα μεγαλύνη τα υπ' αυτόν». Πραγματικά, οι προτροπές του εκκολαπτόμενου έλληνα ποιητή προς το νέο βασιλιά του καλύπτονται, υπαινικτικότητας, πίσω από τον πέπλο μιας βουκολικής παραβολής: Εδώ, ο επίδοξος αυλικός ποιητής επαινεί, διακριτικά αλλ' ευδιάκριτα, στο πρόσωπο του νεκρού βουκόλου Αλκμαίονος το έργο του δολοφονημένου προκατόχου του Όθωνα Ι. Καποδίστρια και νουθετεί, πάντα με τη

16. Π. Σούτσος, *Ο Λεάνδρος*, ό.π., σ. 129-130.

17. Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, *Άπαντα τα φιλολογικά*, τ. 1, Αθήνα 1874, σ. ζ'.

18. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Άπαντα...*, ό.π., τ. 1, σσ. 307-320.

μάσκα της βουκολικής παραβολής, τον αρχιποιμένα Αίγωνα, δηλαδή τον Όθωνα, να φροντίσει με τους βουκόλους του, δηλαδή τους υπουργούς του, για την ευνομία και την ευταξία ανάμεσα στο ποίμνιό του, δηλαδή τους έλληνες υπηκόους του:

*Συ σώζων τους ποιμένας μας από χειρών αδίκων,
τους κύνας εις τας θέσεις των τας επικαίρους τάττων,
καθήκον έχεις να φρουρής τας μάνδρας των προβάτων
κατά κλεπτών νυκτερινών και κατ' αρπάγων λύκων.*

Την αφοσίωσή του στο νέο βασιλιά του και το ρόλο του ως αυλικού ποιητή θα επιβεβαιώσει ο Ραγκαβής στα επόμενα χρόνια δύο ακόμη φορές με δύο «Ύμνους», που συνέθεσε, τον πρώτο για την επίσκεψη του Λουδοβίκου Α' στην Αθήνα (Νοέμβριος 1835) και το δεύτερο για την άφιξη της Αμαλίας, κόρης του Μεγάλου Δούκα του Όλντενμπουργκ, στην Αθήνα (Φεβρουάριος 1837) μετά το γάμο της με τον Όθωνα στο Όλντενμπουργκ (Νοέμβριος 1836)¹⁹.

Στο πρώτο από τα δύο αυτά ποιήματα, το «Ύμνος εις την εις την Ελλάδα έλευσιν της Α. Μ. του Βασιλέως της Βαυαρίας», βρίσκουν θέση, παρά το σχετικά στενό χώρο των 7 τετράστιχων στροφών του, τρία τουλάχιστον ιδεολογήματα της νεοελληνικής «εθνικής» ιδεολογίας, που ανιχνεύσαμε ήδη και στους προηγούμενους του Ραγκαβή φαναριώτες ποιητές – κοινά ιδεολογήματα, που επιβεβαιώνουν και τη μεταξύ τους ποιητική, ιδεολογική και κοινωνική συγγένεια και τη συγκεκριμένη λειτουργία των συγγραφέων τους ως «αυλικών» ποιητών: οι «αρχαίοι ημών πρόγονοι», ο «φιλελληνισμός» του βασιλικού οίκου της Βαυαρίας και το «ποιητικό ταλέντο» του Λουδοβίκου Α' (στρ. 6)²⁰:

*Και υπέρ ημών των νέων
εύρεν άσματα γενναία η βασιλική σου λύρα.
Γλυκύ βάλαμον εγχέων,
έκλεισας πολλές πληγάς μας με χαριτοδότιν χείρα.*

Ανεξάντλητη πηγή για την εποχή του Όθωνα είναι, προπαντός, τα αχανή Απομνημονεύματα του Α. Ρ. Ραγκαβή (τ. Α'-Β': 1894-95· Γ'-Δ': 1930). Η συγγραφική απληστία του χαλκέντερου φαναριώτη τον οδηγεί ακόμα και στην απομνημόνευση του σκανδάλου της βαυαρικής Αυλής με τη θρυλική κρεολή χορεύτρια Lola Montez (1847)²¹, που οδήγησε ένα

19. Α. Ρ. Ραγκαβής, Άπαντα..., ό.π., τ. 1, σσ. 25-26 και 27-28.

20. Για τη μετάφραση των «φιλελληνικών» ποιημάτων του Λουδοβίκου Α' από το Ραγκαβή βλ. παρακάτω, σημ. 48.

21. Α. Ρ. Ραγκαβής, Απομνημονεύματα, τ. 1, Αθήνα 1894, σ. 384.

χρόνο αργότερα, το έτος των ευρωπαϊκών επαναστάσεων (1848), τον πατέρα του Όθωνα Λουδοβίκο Α΄ σε παραίτηση. Στον πρώτο τόμο των Απομνημονευμάτων του ο Ραγκαβής καταγράφει λεπτομερώς, σε ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο, την άφιξη του ανήλικου Όθωνα στο Ναύπλιο²²: «Η 23η Ιανουαρίου 1833 υπήρξεν ημέρα επίσημος διά την αναγεννηθείσαν Ελλάδα, η διά της αφίξεως του πρώτου αυτής Βασιλέως την ανεξαρτησίαν αυτής στέφουσα και εξασφαλίζουσα, και στάδιον αυτή προς ανάπτυξιν διανοίγουσα».

Και συνεχίζει με τη σκηνή της απόβασης του Όθωνα – μια σκηνή, στην οποία μας αποκαλύπτεται και η πραγματική ιδεολογική λειτουργία του σημείου της απόβασής του, που συναντήσαμε παραπάνω, στο πρωτοπόρο μυθιστόρημα του Παναγιώτη Σούτσου²³: «Λαμπρά δ' ανέτειλεν η εικοστή πέμπτη Ιανουαρίου, και αυτόχρομα θερινή. Πας κάτοικος του Ναυπλίου και της περιχώρου δυνάμενος μόνον να κινήση τους πόδας του μετέβη από πρωΐας εις την έπαυλιν του Μιαούλη υπό την Τίρυνθα, ημίσειαν ώραν προς βορράν απέχουσαν της πόλεως, ένθα είχαν παρασκευασθή οι απόβαθμοι διά τον πρώτον Βασιλέα, τον εξ Ευρώπης εις αναβίωσασαν την Ελλάδα τα φώτα φέροντα και την εξασφάλισιν της αυτονομίας της. Εκεί βαδίζων και εγώ ανελογιζόμεν ότι απέναντι της θέσεως ταύτης εις την Λερναίαν ακτήν έκειντο οι απόβαθμοι του Δαναού του κομίσαντος εις την Ελλάδα εξ Ανατολής τα πρώτα σπέρματα του πολιτισμού»²⁴.

22. Α. Ρ. Ραγκαβής, ό.π., τ. 1, σσ. 356 κ.ε.· πρβ. 352 κ.ε.

23. Α. Ρ. Ραγκαβής, ό.π., τ. 1, σσ. 357-358.

24. Εδώ, το αργότερο, γίνεται φανερό τί εννοούσαν (και) οι δύο προηγούμενοι του Ραγκαβή φαναριώτες και συγγενείς μ' αυτόν «αυλικοί ποιητές», ο Παναγιώτης και ο Αλέξανδρος Σούτσος, όταν έκαναν λόγο, στην ίδια ακριβώς «σκηνή» και με τα ίδια ακριβώς ιστοριοκομυθολογικά συμφραζόμενα (απόβαση του Όθωνα στους «Απόβαθμους» του Δαναού), για «κοινωνισμό»: Είναι φανερό ότι ο Ραγκαβής με την έκφραση «τα πρώτα σπέρματα του πολιτισμού» «μεταφράζει» την ισότιμη έκφραση «σποράν του κοινωνισμού» στο Λεάνδρου (1834) του Παν. Σούτσου και την έκφραση «τα πρώτα σπέρματα του κοινωνισμού» στον Εξόριστο του 1831 (1835) του αδελφού του Αλέξανδρου, που κατέγραφα παραπάνω. Ο όρος «κοινωνισμός» ήταν, βέβαια, απόδοση του γαλλικού «socialisme» και τον είχε εισαγάγει στα ελληνικά στα 1833 ο γνωστός κεφαλλονίτης ριζοσπάστης Φραγκίσκος Πυλαρινός (1802-1882). Ο όρος «socialisme» είχε εισαχθεί στα γαλλικά δύο χρόνια πριν (1831) και σήμαινε τότε απλά: «αδελφική, συλλογική οργάνωση της κοινωνίας» – σε αντιπαράθεση με το «ατομικό συμφέρον»· τη νεότερη σημασία της, *σοσιαλισμός*, θα προσλάβει ο όρος μόλις κατά τα τέλη της ίδιας δεκαετίας, γύρω στα 1839. Για το λόγο αυτό, στην έκδοσή μου του Λεάνδρου του Παν. Σούτσου (ό.π., λ. *κοινωνισμός*, στο Γλωσσάριο) απέδωσα τον όρο «κοινωνισμός» με το ερμηνευμα: «κοινωνικός βίος, κοινωνικότητα, συντεταγμένη κοινωνία/πολιτεία»· βλ. σχετικά και: Γ. Βελουδής, «Οι Σούτσοι και το “γλείψιμο”», *Το Βήμα*, 29.10.1995, 5(37), και Γ. Βελουδής, «Τα βεγγαλικά και οι πύραυλοι», *Το Βήμα*, 10.12.1995, 2(40). Ο Ν. Βαγενάς, σε μια παρερμηνεία του – «παρανάγνωση», θα έλεγε ο ίδιος – (*Το Βήμα*, 6.8.1995, 5[25]), και «Οι κίνδυνοι της παρανάγνωσης», *Το Βήμα*, 19.11.1995, 5[43]), συνδέει και ταυτίζει τον «ελληνικό» κοινωνισμό (του 1833/35) με τον προγενέστερο «Σαννσιονισμό» (ο

Μόνο από μίαν ορισμένη άποψη διέφερε η περίπτωση του Γεωργίου Τερτσέτη (1800-1874) από τους παραπάνω τρεις φαναριώτες: Πραγματικά, ο Τερτσέτης προερχόταν κατά κάποιον τρόπο από τους ιστορικούς και πολιτιστικούς αντίποδες της Κωνσταντινούπολης και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών: τα δυτικοκρατούμενα Επτάνησα, τη Ζάκυνθο, και έφερε, και στην ποίησή του, τα ίχνη της κατά παράδοσιν ιταλικής παιδείας του και τα τεκμήρια μιας εντονότερης προσήλωσης, ως τη μηχανική μίμηση, στο γράμμα και το πνεύμα της λαϊκής γλώσσας και ποίησης, όπως αυτά βρίσκονταν παραδεδομένα στο 15σύλλαβο του δημοτικού τραγουδιού· επιπλέον, το έργο – και το ποιητικό – του Τερτσέτη το διέκρινε ο πολύ εντονότερος και γνησιότερος από τους ελλαδικούς ομοτέχνους του ιδανισμός, που χαρακτήριζε τον επτανησιακό Ρομαντισμό²⁵.

Όμως και ο Τερτσέτης, που καταγόταν από πολύ φτωχή οικογένεια, ήταν εγκατεστημένος από το 1832 στο Ναύπλιο σ' αναζήτηση μιας καλύτερης «τύχης» και είχε αρχίσει την καριέρα του επί Αυγουστίνου Καποδίστρια ως καθηγητής της ιστορίας στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων – και, προπαντός, ήταν ένας συνεπέστερος και αγνότερος από τους φαναριώτες, εκ πεποιθήσεως οπαδός της μοναρχίας και του βασιλιά. Την εκλογή του Όθωνα την είχε χαιρετίσει πανηγυρικά ο Τερτσέτης μ' ένα δημοτικοφανές στιχούργημα 144 δεκαπεντασύλλαβων στίχων με τον τίτλο «Ο χορός των οπλαρχηγών και η νύχτα του Μαΐου» ήδη πριν από την άφιξη του νέου βασιλιά στην Ελλάδα, κατά τον εορτασμό της 17ης επέτειου των γενεθλίων του στο Μόναχο (20 Μαΐου / 1 Ιουνίου 1832)²⁶.

Ήδη σ' αυτό το ποιητικό προανάκρουσμα του Τερτσέτη διαφαίνονται όλα εκείνα τα αισθητικά και ιδεολογικά στοιχεία που διαφοροποιούν, και στο ζήτημα που μας απασχολεί, τον επτανήσιο, ζακυνθινό, Τερτσέτη από τους φαναριώτες επήλυδες στο Ναύπλιο και την Αθήνα και επίδοξους «αυλικούς ποιητές»: Εδώ, το νέο βασιλιά της Ελλάδας τον υποδέχεται, πριν καν να φτάσει στη νέα πατρίδα του, ένας φασματικός χορός αρματωμένων παλληκαριών και ανδροφορεμένων γυναικών, που μόλις είχαν βγει από τα χαλάσματα του Αγώνα (στ. 41 κ.ε.), ενώ το χορό και το τρα-

Saint-Simon, που είχε πεθάνει στα 1825, δεν είχε καν κάνει λόγο για «socialisme» ούτε είχε χρησιμοποιήσει τον όρο αυτό και με τη μεταγενέστερη σημασία του όρου «socialisme». Με τον τρόπο αυτό, οι πρώτοι (ουτοπικοί, σοσιαλιστές στην Ελλάδα για το Βαγενά θα ήταν οι αδελφοί Σούτσοι και, για τους Σούτσους, ο Όθωνας και ο μυθικός πρόγονός του Δαναός! Αυτό πια θα ήταν αυλική «κολακεία» – ή, όπως θα έλεγε ο Αλέξανδρος Σούτσος: «γλείψιμο».

25. Για τη σχέση, τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ του επτανησιακού και του αθηναϊκού Ρομαντισμού βλ. Γιώργος Βελουδής, «Ο επτανησιακός, ο αθηναϊκός και ο ευρωπαϊκός Ρομαντισμός», στο: Γ. Βελουδής, *Μονά-Ζυγά. Δέκα νεοελληνικά μελετήματα*, Αθήνα, «Γνώση», 1992, σσ. 97-123· για τον ιδανισμό/ιδεαλισμό του πρώτου βλ. ειδικότερα σ. 104.

26. Γεώργιος Τερτσέτης, *Άπαντα*, επιμ. Γ. Βαλέτας, τ. 1, Αθήνα, Πηγή, 1954, σσ. 53-57.

γούδι τους συνοδεύει ο ρυθμός ενός ταυτόχρονα λαϊκού και λόγιου δεκαπεντασύλλαβου. Τον ιδανισμό του ποιήματος και του ποιητή του τον υποδηλώνει και η παντελής απουσία προσωπονομιών – και η αποπροσωποποίηση αυτή υποβάλλει, όπως στους *Ελεύθερους πολιορκισμένους* του Σολωμού, την οικουμενικότητα ή τουλάχιστον τη γενικότητα του ποιητικού νοήματος και του φρονήματος του ποιητή.

Ανώνυμοι μένουν ακόμα και ο μελλοντικός *Μαικίνας* και «προστάτης» του εκκολαπτόμενου «αυλικού ποιητή» Όθωνας (στ. 25, 78, 96 κ.ά.) και ο πατέρας του Λουδοβίκος Α΄ του δεύτερου μάλιστα εξυμνούνται μόνο ο φιλελληνισμός και η έμπρακτη βοήθεια που είχε παράσχει στους επαναστατημένους Έλληνες (στ. 105-109) – όχι και η μετριότατη «φιλελληνική» ποίησή του. Επιπλέον, η μόνη αναφορά στην εντελώς σύγχρονη με τον ποιητή ελληνική (προ)ιστορία, στο καποδιστριακό *intermezzo* και το τραγικό τέλος του, γίνεται μόνο με την προσωνομία «ο Επτανήσιος» (στ. 118 κ.ε.). Τέλος, ένα από τα βασικότερα «εθνικά» ιδεολογήματα, που θα το διατυπώσουν λίγο αργότερα με μεγαλύτερη ευκρίνεια ο Τερτσέτης και, προπαντός, οι φαναριώτες ομότεχνοι και ομοϊδεάτες του, η ανάθεση της πραγματοποίησης της «Μεγάλης Ιδέας» στο νέο βασιλιά τους, υποδηλώνεται εδώ με τη μεγαλύτερη δυνατή υπαινικτικότητα, που επιβάλλει μια προσεκτικότερη ανάγνωση (στ. 65-69):

*Επήραν οι Αγαρηνοί τα Ελληνικά κεφάλια,
δρόμο πολύ τα στείλανε και φίλοι δεν τα πάνε,
στην Πόλη τα εστήσανε, στους δρόμους τους αγίους·
εκεί να πάμε, βασιλιά, νεύουνε τα κεφάλια,
και τα ορφανά τους τα μαλλιά κίττα στη γη πώς σειούνται.*

Σημαντικότερο, και από «καθαρά» ποιητική και αισθητική άποψη, είναι το ποίημα του Τερτσέτη με τον τίτλο «Το φίλημα» και τον υπότιτλο «Δοκίμιον εθνικής ποιήσεως», ένα εκτενές στιχούργημα 289 δημοτικοφανών δεκαπεντασύλλαβων στίχων, που γράφτηκε και τυπώθηκε στα 1833 στο Ναύπλιο, «για να χαιρετίσει τον ερχομό του Όθωνα»²⁷. Εδώ, το κύριο πρόσωπο, που προσφωνείται από τον ποιητή, δεν είναι ο νεαρός βασιλιάς του, αλλά η προσωποποιημένη Ελλάδα – και είναι αυτή η προσωποποιημένη Ελλάδα και ο πατέρας του Λουδοβίκος που νουθετούν τον ανήλικο ακόμα βασιλιά για τα καθήκοντα που τον περιμένουν στη νέα του πατρίδα. Και όλ' αυτά δεν είναι, όπως μαρτυρούν και οι διάσπαρτες

27. Γ. Τερτσέτης, *Άπαντα*, ό.π., τ. 1, σσ. 58-65· βλ. και τις εύστοχες ερμηνευτικές παρατηρήσεις του Jacques Bouchard, *Γεώργιος Τερτσέτης. Βιογραφική και φιλολογική μελέτη (1800-1843)*, Αθήνα 1970, σσ. 85-87· στη σ. 87: η κριτική του Σολωμού, στη σημαντικότερη επιστολή του της 1/12.1.1834, για το ποίημα του Τερτσέτη.

ευκρινείς απηχήσεις από τη σολωμική ποίηση και, ειδικότερα, τον Ύμνο στην Ελευθερία, παρά ένα επιπλέον τεκμήριο για τον επτανησιακό Ιδεαλισμό, που έφερε εντός και μαζί του ο «ετερόχθων» στο νεόκοπο ελλαδικό κράτος Τερτσέτης.

Κ' εδώ επιβιώνουν, σποραδικά, τα κλασικά σύμβολα, οι κοινοί τόποι της αρχαίας ελληνικής «δόξας» και της νέας ελληνικής ιδεολογίας: ο Ιάσων και η Μήδεια, ο Αχιλλέας και ο Αλέξανδρος, ο Οδυσσεύς και ο Μαραθώνας – και αυτοί συνοδευόμενοι, στη διαπιστωμένη από τα προηγούμενα εθνική ιδεολογική συζυγία, από τα ελάχιστα φετίχ της πρόσφατης ελληνικής δόξας: το Μιαούλη και τα Ψαρά. Προπαντός όμως: εδώ διαγράφεται και περιγράφεται για πρώτη φορά, με μεγαλύτερη λεπτότητα και υπαινικτικότητα απ' ό,τι στον Παναγιώτη Σούτσο, με το προσωπείο και το άλλοθι του Μεγάλου Αλεξάνδρου, που είχε αποτελέσει ήδη από την εποχή της Τουρκοκρατίας τον κύριο ιστορικομυθικό φορέα του νεοελληνικού Αλυτρωτισμού²⁸, η – νέα – Μεγάλη Ιδέα και δίνεται το – νέο – αλυτρωτικό της περιεχόμενο (στρ. 22):

Σ' αυτό το μνήμα [το μνήμα του Πατρόκλου] εχόρευσαν
 οι νέοι Μακεδονίτες,
 ότ' ο ξανθός τους βασιλιάς [Αλέξανδρος] εδιάβη εις την Ασία·
 .....
 τί αναστενάξεις, βασιλιά, τί μύρια δάκρυα χύνεις;
 Θε να βοσκήσει η φλόγα σου την χώρα Περσεπόλη,
 θα στήσεις τα ελληνικά παιγνίδια εις χίλιους τόπους
 και εις τα πέρατα της γης ναούς στο θείο θα κτίσεις.

Το σημαντικότερο όμως ποιητικό-λογοτεχνικό έργο του Τερτσέτη μ' επίκεντρο τον Όθωνα, όχι μόνο σε σχέση με τα δύο προηγούμενα ποιήματά του αλλά και σε σχέση με τα υπόλοιπα έργα που εξετάσαμε ως τώρα στην ίδια συνάφεια, είναι το μακρότατο επικοδραματικό στιχούργημα 629 «εθνικών» δεκαπεντασύλλαβων στίχων με τον τίτλο «Το όνειρον του Βασιλέως», που γράφτηκε στις 25 Μαρτίου 1854 και στάλθηκε από τον ποιητή του στην κριτική επιτροπή του Ποιητικού Διαγωνισμού του ίδιου έτους²⁹. Στο ποίημα αυτό, γραμμένο είκοσι ένα χρόνια μετά τη γεμάτη εθνικές προσδοκίες άφιξη και ενθρόνιση του Όθωνα, ο Τερτσέτης

28. Στο Μεγαλέξανδρο ως ενσαρκωτή της νεόκοπης Μεγάλης Ιδέας θ' αφιερώσει ο Τερτσέτης εικοσιτρία χρόνια αργότερα (1856), πάνω στην πρώτη έξαψη του ελληνικού αλυτρωτισμού, ένα μακροσκελέστατο ποίημά του, το «Οι γάμοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου», βλ. Γιώργος Βελουδής (επιμ.), Η Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου, Αθήνα, Ερμής, 1977, σ. 53'.

29. Γ. Τερτσέτης, Άπαντα, ό.π. (σημ. 26), τ. 1, σσ. 89-104· βλ. και Panayotis Moullas, *Les concours poétiques de l'Université d'Athènes, 1851-1877*, Athènes, Archives Historiques de la Jeunesse Grecque, 1989, σσ. 90-91 και 439.

ενσωματώνει την ιστορική εμπειρία που είχε συσσωρευτεί στην ατομική και εθνική συνείδηση κατά την εξαιρετικά ταραγμένη εικοσιπενταετία που είχε προηγηθεί και, ταυτόχρονα, την ατομική και συλλογική ιδεολογία της νέας, ενεστώσας, ιστορικής στιγμής: Ολόκληρο το ποίημα αποτελείται από ένα – εφιαλτικό – όνειρο, που βλέπει, ποιητική αδεία και κατά μίμηση του Μάρκου Αυρηλίου, ο ώριμος πλέον και ήδη πολυπαθής βασιλιάς Όθων και το διηγείται στη βασίλισσα και τους αυλικούς του αμέσως μετά την αφύπνισή του: Ο βασιλιάς, σ' αναζήτηση συμβούλων και συμβουλών, κατεβαίνει σαν άλλος Δάντης στον Άδη, όπου συναντά το νεκρό προκάτοχό του, τον Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, που σαν άλλος Βιργίλιος τον οδηγεί, για να συναντήσει και τις άλλες σκιές των αρχαίων και νεότερων μεγάλων προγόνων του, που αποτελούσαν, όπως είδαμε, και στους προηγούμενους ποιητές-ιδεολόγους του νεόκοπου ελληνικού εθνικού κράτους, την πινακοθήκη της νεωστί συγκροτημένης εθνικής ιδεολογίας.

Το πρόβλημα που βασανίζει το βασιλιά είναι, τώρα πια, το «εθνικό ζήτημα», όπως ετίθετο μπροστά του εκείνην ακριβώς την ιστορική στιγμή (1854), αμέσως μετά την έκρηξη του Κριμαϊκού Πολέμου μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας – ή, όπως το διατυπώνει ο ίδιος με τον ποιητικό κάλαμο του πιστού σ' αυτόν έλληνα ποιητή (στ. 191-199):

*Ωστόσο αρχίζουν οι ψυχές όλες να μου μιλούνε,
ποια μού 'λεγε: το Σύνταγμα πρέπει να εξορίσω·
το εμποδίζει, έλεγα, ο όρκος πού 'χω δώσει·
άλλοι ν' ανοίξω πόλεμον, στον Όλυμπον ν' ανέβω,
τώρα που ο Ρούσος μάχεται του Τούρκου το βασίλειο.
Δεν μας αφήνουν, απαντώ, οι άλλοι βασιλιάδες·
μού 'παν κ' εθνοσυνέλευσιν νέαν να συγκαλέσω·
λέγω τους πως σημαντικήν ωφέλειαν δεν ξανοίγω.*

Ο σημαντικότερος, φαίνεται, από τους συμβούλους του στον Κάτω Κόσμο είναι ο κορυφαίος γι' αυτόν και τον ποιητή του φιλόσοφος Πλάτων, που δίνει στο νέο μονάρχη «του» μια τριπλή συμβουλή – μία σε κάθε στίχο (στ. 320-322):

*Τα έθνη και τους βασιλείς φίλους σου να κερδίσεις,
το κράτος εσωτερικώς καλώς να οργανώσεις,
να διώξεις τον αλλόφυλο απ' την Ευρώπη πέρα.*

Συνεχίζοντας ο Όθων την περιήγησή του στον Κάτω Κόσμο, πάντα με τη συνοδεία του «Βιργιλίου» του, Ι. Καποδίστρια, συναντά τον αυτοκράτορα και άγιο «Μέγα» Κωνσταντίνο, που αναγορεύει τον ώριμο πια σε

ηλικία βασιλιά της Ελλάδας σε διάδοχο του και κληρονόμο της αυτοκρατορίας του (στ. 508-517):

*Ζητάω με τα μάτια μου να ιδώ τον Κυβερνήτη.
Τονε θεωρώ πλησίον μου, σιμά του Άγιος ήτον·
ήτον με διάδημα χρυσό ο Μέγας Κωνσταντίνος·
.....*

*«Αν κάμης ό,τι σου λαλώ», ο Άγιος μου είπε,
«το σκήπτρον μου, τον θρόνον μου, την Αυτοκρατορίαν
τα παραδίδω εις εσέ, ως κληρονόμον γνήσιον».*

Τέλος, ο βασιλιάς φαίνεται να ενστερνίζεται, όπως δηλώνει μονοσήμαντα στους αυλικούς του αμέσως μετά την αφύπνισή του, τις προτροπές, τα σχέδια και τις επιθυμίες των «μεγάλων», αν και νεκρών, «προγόνων» του – και, προπαντός, των ζωντανών συμβούλων-υπηκόων του (στ. 622-625):

*Πιστεύω τα ονείρατα, θεόθεν τ' όνειρό μου,
το πού 'ν' το δίκιο εγνώρισα και ο σκοπός του γένους,
ή θε να ζήσω βασιλιάς μεγάλης βασιλείας,
ή οι λαοί μου μάρτυρα θα με δοξολογήσουν.*

Και σαν η εξομολόγηση αυτή του αφυπνισμένου ποιητικού ήρωα-βασιλιά να μην ήταν αρκετά σαφής, ο ίδιος ο ποιητής του φροντίζει, σε πεζό πλέον λόγο, στο Υπόμνημα με το οποίο συνόδευε το έμμετρο πόνημά του, να δώσει στο χέρι του αναγνώστη του και το «κλειδί» της ερμηνείας του – μια «ερμηνεία», που συμπεριλαμβάνει, αρκετά ευανάγνωστα, και το κεντρικό ιδεολόγημα του εθνικού ήδη «ονείρου» του βασιλιά και των υπηκόων του: της Μεγάλης Ιδέας³⁰: «Οπόταν βασιλεύς τις, έν έθνος, έν άτομον, βασανίζονται από την ιδέαν μεγάλου τινος πράγματος, μεγάλου τινος επιχειρήματος εθνικού, άλλος δρόμος επιτυχίας δεν υπάρχει, ειμή ο ένθερμος πόθος και η απόφασις της θυσίας».

Σήμερα, το αργότερο, ξέρουμε ότι αυτός ο «δρόμος επιτυχίας» επρόκειτο να οδηγήσει το ονειρευόμενο «έθνος» και τους βασιλιάδες του από την ιστορική ήδη εκείνη στιγμή (1853-1856), μέσα από μια μακρά σειρά αιματηρών συγκρούσεων και «εθνικών» απογοητεύσεων, στο οριστικό ναυάγιο του επεκτατικού-αλυτρωτικού μεγαλοϊδεατικού ονειροπολήματος στα πεδία της λεγόμενης Μικρασιατικής Καταστροφής (1919-1922).

Θα ολοκληρώσω την αποσπασματική αλλά αντιπροσωπευτική και ενδεικτική επισκόπηση των – ποιητικών – μαρτυριών για τη σχέση της ελλη-

30. Γ. Τερτσέτης, Άπαντα, ό.π. (σημ. 26), τ. 1, σ. 105.

νικής ποίησης με τη βασιλική-αυλική εξουσία στα χρόνια του Όθωνα με μια συνθετικότερη και ερμηνευτικότερη θεώρηση:

Από την πρώτη στιγμή της άφιξης και μάλιστα ήδη από την αναγγελία της εκλογής του Όθωνα ως βασιλιά της Ελλάδας συγκροτείται στο νέο «εθνικό κέντρο» Ναύπλιο-Αθήνα ένας «κύκλος» – αυλικών – ποιητών, συγγραφέων και, γενικότερα, διανοουμένων, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται μια σχετικά συμπαγής ομάδα φαναριωτών και άλλων επήλδων στην πρώτη ελληνική πρωτεύουσα και το νεοπαγές ελλαδικό κράτος, που ανήκουν, ιστορικά, στο κοινωνικό στρώμα των «ετεροχθόνων».

Από την ίδια στιγμή τα μέλη της κοινωνικής αυτής ομάδας χαλκεύουν, σε συμβολικό επίπεδο, όπως θα έλεγε ο P. Bourdieu, δηλαδή στο χώρο της τέχνης, της κουλτούρας και της συνακόλουθης ιδεολογίας, τους δεσμούς τους με τους εκπροσώπους της νέας εξουσίας: το βασιλιά και την Αντιβασιλεία – και συναποτελούν το νέο, ανερχόμενο, κοινωνικό στρώμα των ελλήνων-ελλαδικών διανοουμένων και τεχνοκρατών. Σε καθαρά «αισθητικό» επίπεδο συγκροτείται το πλέγμα εκείνο χαλαρών αλλά συγκεκριμένων σχέσεων μεταξύ ποίησης/τέχνης και εξουσίας, που μας είναι γνωστό από τις ηγεμονικές Αυλές της Ευρώπης από την Αναγέννηση ως την αυγή ακόμα του 20ού αιώνα και το οποίο γνώρισε τη λαμπρότερη ίσως ποιητική-καλλιτεχνική του «αναπαράσταση» στον *Clavigo* (1774) του εξοχότερου, βέβαια, «αυλικού» ποιητή της Ευρώπης J. W. von Goethe.

Αίσθηση αυτής της σχέσης υποταγής και εξάρτησης από τη βασιλική-ηγεμονική εξουσία έχουν οι ίδιοι οι φορείς και υποτελείς της: η αίσθηση αυτή ανήκει άλλωστε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αυτού στρώματος των ποιητών-καλλιτεχνών-διανοουμένων: Είναι εντυπωσιακή η συχνότητα με την οποία επανέρχεται στα ποιητικά ήδη έργα, που αναφέραμε, και στα σχετικά μ' αυτά κείμενα η έννοια της «κολακείας» και η προσπάθεια που καταβάλλουν ν' αποσείσουν από το πρόσωπό τους κάθε ενδεχόμενη υπόνοια για τη συμμετοχή τους σ' αυτό το «παιχνίδι» υποτελούς και άρχοντος³¹:

Ήδη στους πρώτους στίχους της αξιόμνηστης έμμετρης «Επιστολής προς τον Βασιλέα Όθωνα» (1833) ο επίδοξος αυλικός ποιητής του Αλ. Σούτσος απέτρεπε το νεαρό βασιλιά του από τον πνιγηρό εναγκαλισμό των άλλων, πλην του εαυτού του και των άλλων μελών της φαναριώτικης κάστας του, ποιητών-κολάκων (στ. 13-16 και 20-23)³²:

31. Το μοτίβο της «κολακείας», ακριβώς στους «αθηναίους» φαναριώτες της εποχής του Όθωνα, έχει ήδη επισημάνει η Έλλη Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα ²1988, σσ. 87-92 («Επτανήσιοι και φαναριώτες»), ειδικότερα σ. 91.

32. Αλ. Σούτσος, *Απαντα*, ό.π. (σημ. 5), σ. 104.

Με λόγχην εις την δεξιάν σε χαιρετά ο άλλος,
και διπλωμάτης ποιητής, και στρατηγός μεγάλος,
σε δίδει την επτάλοφον καθέδραν του Σουλτάνου³³.

.....
Τοιαύτα στιχουργήματα, υφάσματα μωρίας
και άθλια γεννήματα εκπλήκτου φαντασίας
δεν πρέπει ν' αξιώνονται βασιλικόν σου βλέμμα·
.....

Σαφέστερος για την περιρρέουσα το νέο βασιλιά και την Αυλή του ατμόσφαιρα των επίδοξων ποιητών-αυλοκολάκων ήταν ο Αλ. Σούτσος στην πρώτη έμμετρη «επιστολή» του «Προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα» (Ιανουάριος 1833)³⁴:

Όσον δίκαιοι κι' αν είναι, Βασιλεύ, οι έπαινοί μου,
«Κολακεύει και ο Σούτσος;» θα φωνάξουν οι εχθροί μου.
«Από σοβαρός Κριτής μας, αυλικός ζητεί να γένη;
Και αυτός από τον θρόνον κανέν δώρον περιμένει;».

Αλλά και πολύ πριν από την ίδρυση του Κράτους και την άφιξη του Όθωνα ο Αλ. Σούτσος σατίριζε τους πρώτους έλληνες «αυλοκόλακες», που είχαν συρρεύσει στο Ναύπλιο ή στην Αίγινα, για να κερδίσουν από την επαναστατική Κυβέρνηση κανένα «υπούργημα», – χωρίς να διστάσει να χρησιμοποιήσει για την έννοια της «κολακείας» το «λαϊκό» συνώνυμο της «γλείψιμο», με τη δική του – και της εποχής του – ορθογραφία («Σά-τυρα Δευτέρα», 1826/27)³⁵:

«Αφήσαμεν τους κόλακας να γλύφουν τους Μεγάλους,
Και, λόγιοι, αφήσαμεν λογιωτάτους άλλους
Εις των Προκρίτων ταις αυλαίς να κοίτονται ριμμένοι,
Σαν ψιττακοί να φλυαρούν, εις το κλουβί κλεισμένοι».

Πολύ πιο άμεση, εξωποιητική, και πολύ πιο «αντικειμενική», αφού προέρχεται από μια πολύ μεταγενέστερη του Όθωνα εποχή, είναι η μαρτυρία του εξαδέλφου των Σούτσων και μακροβιότερου εκπροσώπου της φαναριώτικης κάστας στην Αθήνα του Όθωνα – και του Γεωργίου Α' – Α. Ρ. Ραγκαβή³⁶: «Το δε Ε' ειδύλλιον, Η θήρα (σελ. 307), συνετάχθη επί της ελεύσεως του Βασιλέως Όθωνος, ώς τις νύξιν, προς τον νεαρόν Βασιλέα, των μεγάλων καθηκόντων, ά ανεδέχθη, και ώς τις εκ προοιμίων διαμαρτύρησις κατά της κολακείας ήτις έμελλε να τον περιστοιχίση, σμικρού-

33. Εννοεί, βέβαια, την Κωνσταντινούπολη.

34. Αλ. Σούτσος, Άπαντα, ό.π. (σημ. 5), σσ. 77-78 (στ. 127-130).

35. Αλ. Σούτσος, Άπαντα, ό.π. (σημ. 5), σ. 26.

36. Βλ. σημ. 17.

νασα τα πριν ίνα μεγαλύνη τα υπ' αυτόν», μας διαβεβαιώνει στον Πρόλογο του Α' τόμου των Απάντων του στα 1874, σαράντα και πλέον χρόνια ύστερα από τις πρώτες πανηγυρικές εκδηλώσεις των ελλήνων ποιητών για την ελπιδοφόρα άφιξη του νέου βασιλιά τους.

Και είκοσι χρόνια αργότερα ο ίδιος ο Ραγκαβής θα καταγράψει στο Β' τόμο των Απομνημονευμάτων του (1895) μιαν εύγλωττη για το θέμα μας σκηνή, που είχε διαδραματιστεί εξήντα περίπου χρόνια νωρίτερα (1836) στη βουαροκρατούμενη Αθήνα μεταξύ αυτού του ίδιου, του εξαδέλφου του Π. Σούτσου και του Αρχιγραμματέα Artmansperg³⁷: «Κατά τας αρχάς δε του 1836, ότε συνέβη στάσις εν Αχαρνάνια, ελθών προς εμέ ο Παν. Σούτσος, τότε Γενικός Γραμματεύς του Συμβουλίου της Επικρατείας, και λίαν τω Αρμανσπέργγη αφωσιωμένος και υπ' αυτού αγαπώμενος, μοι έφερε προκήρυξιν προς τους λαούς της Στερεάς Ελλάδος Γερμανιστί υπό του Αρχιγραμματέως συνταχθείσαν, ίνα την μεταφράσω εις το Ελληνικόν και εις το Γαλλικόν. [...] Ότε δε μας εδέχθη ο Αρχιγραμματεύς, λυπηρώς διετέθην υπό των υπερβολών μεθ' ών ο Π. Σούτσος τώ εξεθείαζε το έργον του ως απaráμιλλον και ως υπερακοντίζον τας περιφημοτέρας προκηρύξεις του Ναπολέοντος. Μοι εφάνη δ' ότι και αυτός ο Αρμανσπέργγης εδέχето την κολακειάν μετά μειδιάματος ειρωνικου μάλλον ή ιδιαιρέσκου».

Πιο ευδιάκριτη είναι η ειρωνεία, σχετικά με μιαν ενδεχόμενη μομφή για ιδιαίτερες σχέσεις με τη βασιλική Αυλή, στο σημείωμα που απηύθυνε ο Γ. Τερτσέτης στα μέλη της Κριτικής Επιτροπής του Ποιητικού Διαγωνισμού του 1854, στον οποίο είχε υποβάλει το «βασιλόφρον» ποίημά του «Το όνειρον του Βασιλέως»³⁸: «Κύριε Πρύτανι, εάν τυχόν τα μέλη τής επί του συναγωνισμού Επιτροπής δι' ευνοϊκής κρίσεως τιμήσουν το ποιητικόν τούτο δοκίμιον, ώστε να γίνη γνωστός ο γράψας αυτό, παρακαλώ εν πρώτοις τους αξιοτίμους κριτάς μου να είναι πεπεισμένοι, ότι δεν είναι ο κύριος Αυλάρχης της Α. Μ. του Βασιλέως ο ευαρεστηθείς να με υπαγορεύση το περιεχόμενον αυτού, αλλά εξουσία ανωτέρα και σεβασμωτέρα από την ιδικήν του (ζητώ συγγνώμην από τον κ. Αυλάρχην), εννοώ την εξουσίαν και το κύρος της Αγίας Γραφής».

Η σχέση όμως των παραπάνω – και άλλων – ελλήνων ποιητών και λογίων με τον Όθωνα και την Αυλή του δεν ήταν απλά και καθαρά ιδεολογικής φύσεως, όπως ήταν τουλάχιστον και κυρίως για τον επτανησιακής καταγωγής Τερτσέτη: Οι παραπάνω – και πολλοί άλλοι – φαναριώτες είχαν αρχίσει να συρρέουν στην προσωρινή πρωτεύουσα της Ελλάδας από την εποχή ήδη του Ι. Καποδίστρια, από τον οποίο και δέχτηκαν τις

37. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Απομνημονεύματα*, τ. 2, Αθήνα 1895, σ. 23.

38. Γ. Τερτσέτης, *Άπαντα*, ό.π. (σημ. 26), τ. 1, σσ. 104-105.

πρώτες θέσεις τους και τα αξιώματα στον κρατικό μηχανισμό – και τις ίδιες σχέσεις και με τις ίδιες επιδιώξεις θα συνεχίσουν, και μάλιστα συστηματικότερα, και με τους νέους φορείς της εξουσίας, το βασιλιά και το αυλικό περιβάλλον του.

Ο Αλ. Σούτσος, ο πρεσβύτερος από τους τρεις φαναριώτες ποιητές, που ανέφερα παραπάνω, διορίστηκε από τον προστάτη και Μαικήνα του Αrgmansperg τακτικός καθηγητής της φιλολογίας στο Οθώνειο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, αμέσως μετά την ίδρυσή του (Ιανουάριος 1837), μετά την αντικατάσταση όμως του Αrgmansperg από το Rudhart τρεις μήνες αργότερα (Απρίλιος 1837) και τον υποβιβασμό της θέσης του στη βαθμίδα του έκτακτου καθηγητή, ο Αλ. Σούτσος δεν αποδέχτηκε το διορισμό του³⁹, και δύο χρόνια αργότερα (1839) θα περάσει, προπαντός με το ποιητικό και το δημοσιογραφικό του έργο, σε λυσσώδη αντιπολίτευση κατά της Μοναρχίας και της Βαυαροκρατίας – αντιπολίτευση, που θα του κοστίσει, όπως είναι γνωστό, συνεχείς δικαστικές διώξεις και εξορίες, όπως του είχε ήδη συμβεί άλλωστε, *mutatis mutandis*, και για την ανάλογη στάση του απέναντι στον προκάτοχο του Όθωνα Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια (1831)⁴⁰.

39. Ο Αλ. Σούτσος είχε καταλάβει και πριν, ήδη επί Καποδίστρια, και άλλες δημόσιες θέσεις, είτε με τη διαμεσολάβηση υψηλά ιστάμενων, κάποτε συγγενών του, φαναριωτών είτε με τις «εκδουλεύσεις» που είχε προσφέρει στους κυβερνητικούς εκπροσώπους, αλλά από τις θέσεις αυτές είτε είχε σύντομα παραιτηθεί είτε είχε απολυθεί λόγω της αλλοπρόσαλλης αντιπολιτευτικής ή και συνωμοτικής στάσης του απέναντι στους κυρίους του· βλ. σχετικά: Γ. Α. Λέφας, Ο Αλ. Σούτσος..., ό.π. (σημ. 5), σ. 39 (1830, επί Καποδίστρια: μέλος της «Πολιτειογραφικής Επιτροπής», με «την υποστήριξη ισχυρών παραγόντων», δηλαδή υψηλά ιστάμενων φαναριωτών), σ. 41 (Μάρτιος 1833: διορίστηκε από την Αντιβασιλεία μέλος της «επί της Εκπαιδεύσεως επιτροπής»), σ. 44-45 (1836: υπάλληλος στο μεταφραστικό τμήμα του Υπουργείου Παιδείας, με ενέργειες του Ιάκ. Ρ. Νερουλού, θείου του από τη μητέρα του· 1837: καθηγητής της φιλολογίας στο Οθώνειο Πανεπιστήμιο, με την υποστήριξη του Αrgmansperg).

40. Ο λόγος της μεταστροφής του Αλ. Σούτσου μετά τα 1836/37 δεν ήταν, βέβαια, ούτε οι συνταγματικές του πεποιθήσεις (ο Σούτσος δεν είχε πάψει, ούτε πριν ούτε μετά, να υπηρετεί τα αυταρχικά και απολυταρχικά καθεστώτα: Καποδίστριας, Όθων, τσάρος Αλέξανδρος Β') ούτε ο ανύπαρκτος «ουτοπικός σοσιαλισμός» του – αποκήρυξη της φαντασίας του Ν. Βαγενά. «Το βαθύτερο αίτιο της μεταστροφής του ποιητή [Αλ. Σούτσου] είναι πως με τον αυτοχθονισμό ήχτηκαν τα προνόμια των Φαναριωτών στο ελεύθερο Βασίλειο» (Γ. Α. Λέφας, ό.π., σ. 48). Ο βίος και η πολιτεία του Αλ. Σούτσου χαρακτηριζόταν από ένα σπάνιο, ακόμα και για το κοινωνικό του στρώμα, την κάστα των φαναριωτών, κράμα πολιτικού οππορουνισμού και τυχοδιωκτισμού, μεγαλοϊδεατισμού και σεξουαλικής διαστροφής: Ακόμα και όταν κατά τα ταξίδια του στο Λονδίνο και το Παρίσι (1854) ο Αλ. Σούτσος θα συλληφθεί και θα φυλακιστεί για δημόσιες «άσεμνες πράξεις» (ο Σούτσος είχε «αποπλανήσει» αγοράκια σε δημόσια πάρκα των δύο αυτών ευρωπαϊκών πρωτευουσών), ακόμα και τότε θ' αποφυλακιστεί και θα φυγαδευτεί – μυστικά – στην Ελλάδα από ένα μακρινό «συγγενή» του: τον έλληνα πρεσβευτή στο Παρίσι και διακεκριμένο φαναριώτη Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο· τα σχετικά αστυνομικά και διπλωματικά έγγραφα βρέθηκαν στο Αρχείο του επίσης φανα-

Ο νεότερος αδελφός του Π. Σούτσος έκανε, και επί Όθωνος, μια πολύ πιο επιτυχημένη από τον Αλέξανδρο καριέρα⁴¹ – πάντα ως ευνοούμενος του Armgansperg: Στην αρχή (1834) βοηθός και Σύμβουλος στο Υπουργείο Εσωτερικών, έπειτα (1837) Γραμματέας και (1841) Σύμβουλος του Συμβουλίου Επικρατείας. Ο επαγγελματικός οππορτουνισμός και του Π. Σούτσου, όπως και των περισσότερων μελών της ίδιας μ' αυτόν κοινωνικής κάστας, καταφαίνεται από το γεγονός ότι με τον ίδιο ενθουσιασμό, με τον οποίο είχε υποδεχτεί ποιητικά την άφιξη και τη στέψη του νέου βασιλιά Όθωνα (1833, 1835), θα πανηγυρίσει και την εκθρόνισή του, αμέσως μετά την επανάσταση της 10ης Οκτωβρίου 1862, μ' ένα ποίημά του («Η αποπομπή του τυράννου Όθωνος», 30 Οκτωβρίου 1862)⁴², για να πανηγυρίσει χωρίς ενδοιασμό, με διθυράμβους και ωδές, την άφιξη του νέου βασιλιά του, Γεωργίου Α'⁴³, και να λάβει απ' αυτόν για την αφοσίωσή του μια νέα δημόσια θέση (Έφορος της Εθνικής και της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης).

Σημαντικότερος από κάθε άποψη, όχι μόνο για το θέμα που μας ενδιαφέρει, ανάμεσα στους παραπάνω, αλλά και τους άλλους φαναριώτες, που έδρασαν στην Ελλάδα του Όθωνα και του Γεωργίου ήταν, αναμφίβολα, ο Α. Ρ. Ραγκαβής⁴⁴. Ο Ραγκαβής, γόνος επιφανούς οικογένειας της Κωνσταντινούπολης, είχε σπουδάσει από τη νεαρότατη ηλικία των 16 ετών (1825) με τη διαμεσολάβηση του Friedrich Thiersch ως υπότροφος του πατέρα του Όθωνα, του βασιλιά Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας, στη Στρατιωτική Ακαδημία του Μονάχου. Ήρθε στο Ναύπλιο επί Ι. Καποδίστρια, στις αρχές του 1830, και διορίστηκε ως ανθυπολοχαγός του πυροβολικού, αλλά παραιτήθηκε από τη θέση του, επειδή ο βαθμός του δεν αντιστοιχούσε στις φιλοδοξίες του.

Την πραγματική του καριέρα την άρχισε μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (ο Ραγκαβής είχε συνταχθεί με τη λεγόμενη «συνταγματική

ριώτη εξαδέλφου του, Α. Ρ. Ραγκαβή· βλ. Γ. Λ. Λέφας, ό.π., σσ. 51-52 (με υποσημ. 6, 7 και 8).

41. Βλ. Οδοιπόρος (= Γ. Λ. Λέφας), *Παναγιώτης Σούτσος*, Αθήνα 1983 (δακτυλόγρ.), σσ. 73 κ.ε.

42. Γ. Λ. Λέφας, *Παναγιώτης Σούτσος*, ό.π., σσ. 99 και 112 (αρ. 28).

43. Γ. Λ. Λέφας, ό.π., σ. 110 (αρ. 8, 8α, 8β και αρ. 10-11). Πολύ πιο συνεπής με τις πεποιθήσεις του ήταν ο ακραιφνής βασιλόφρων Α. Ρ. Ραγκαβής, όταν υποδεχόταν και το «διάδοχο» του Όθωνα μ' έναν «Ύμνον εις την έλευσιν του Βασιλέως Γεωργίου»· για τον τελευταίο θα γράψει και έναν «Ύμνον Βασιλικόν», σ' αντιπερισπασμό με τον «εθνικό» «Ύμνον εις την Ελευθερίαν» του Σολωμού· βλ. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Άπαντα...*, ό.π. (σημ. 17), τ. 1, σσ. 24-25 και 28-31.

44. Χρήσιμη είναι, παρά την ξηρότητά της, η συναγωγή βιογραφικών και εργογραφικών στοιχείων για τον Ραγκαβή από τον Ε. Θ. Σουλογιάννη, *Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής*, Αθήνα, Αρσενίδης, 1995.

κυβέρνηση» υπό τον Ιωάννη Κωλέττη) και τη συνέχισε, πάντα προς τα ανώτερα αξιώματα, με τις κυβερνήσεις του Όθωνα, μέχρι και το διάδοχό του Γεώργιο Α': τμηματάρχης στο Υπουργείο Παιδείας (1832) και στο Υπουργείο Εσωτερικών (1834-1843), καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1844-1867), πρεσβευτής της Ελλάδας στην Ουάσιγκτον (1867-68), στο Παρίσι (1868-69), στην Κωνσταντινούπολη (1869-71), ξανά στο Παρίσι (1871-73) και, τέλος, στο Βερολίνο (1874-1887).

Όπως αφηγείται στα πολύτομα και πολύτιμα *Απομνημονεύματά* του, ο Ραγκαβής ήταν ήδη σε εφηβική ηλικία σύντροφος στο παιχνίδι του μικρού Όθωνα (ο Ραγκαβής ήταν έξι χρόνια μεγαλύτερος από το νεαρό πρίγκιπα), και τη συμβουλή του παιδικού του φίλου θα ζητούσε ο νεόκοπος βασιλιάς Όθωνας, με ποια όμορφη ελληνίδα να χορέψει στους πρώτους χορούς της βασιλικής Αυλής μετά την άφιξή του στο Ναύπλιο⁴⁵.

Είναι σχεδόν αυτονόητο ότι ο Ραγκαβής ήταν ο γερμανομαθέστερος ανάμεσα σε όλους τους ποιητές, λογίους και καθηγητές του Πανεπιστημίου της Αθήνας στην εποχή του Όθωνα και του Γεωργίου Α', οι περισσότεροι από τους οποίους (Κωνσταντίνος Ασώπιος, Θεόδωρος Μανούσης, Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, Παύλος Καλλιγιάς, Στέφανος Κουμανούδης, Δημήτριος Βερναρδάκης, Γεώργιος Μιστριώτης) είχαν σπουδάσει στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου και σε άλλα γερμανικά πανεπιστήμια⁴⁶. Είναι επίσης αυτονόητο ότι τις γερμανικές του γνώσεις ο Ραγκαβής τις χρησιμοποίησε, εκτός από την επιστήμη, και για την καλλιέργεια των σχέσεών του με τους εκπροσώπους της βαυαρικής εξουσίας στην Ελλάδα: Ο ίδιος αφηγείται ότι μετάφραζε για λογαριασμό και κατ' εντολήν του Αρχιγραμματέα Armansperg τα κυβερνητικά διατάγματα από τα γερμανικά στα ελληνικά⁴⁷. Ο Ραγκαβής μετάφρασε επίσης στα ελληνικά τα «φιλελληνικά» ποιήματα του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας το ίδιο έτος της άφιξης του γιου του Όθωνα στο Ναύπλιο (1833)⁴⁸ – και είναι αυτό ένα επιπλέον τεκμήριο για τη λειτουργία του ως «αυλικού ποιητή». Ο Ραγκαβής μετάφρασε, τέλος, αντιστρόφως ανάλογα, από τα ελληνικά στα γερμανικά και μερικά «φιλοβασιλικά» ποιήματα του συγ-

45. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Απομνημονεύματα*, ό.π. (σημ. 21), τ. 1, σσ. 378-379.

46. Βλ. Γ. Veloudis, *Germanograecia*, ό.π. (σημ. 2), σσ. 126-127. Η ειρωνική αναφορά του Εμμ. Ροΐδη στο φαινόμενο αυτό στην Πάπισσα Ιωάννα (1866) είναι απολαυστική (Εμμ. Ροΐδης, *Άπαντα*, επιμ. Άλκης Αγγέλου, τ. 1, Αθήνα 1978, σ. 218): «οι δε ολίγοι υπάρχοντες εκεί [στην Ιταλία, το Μεσαίωνα] διδάσκαλοι εστέλλοντο εξ Ιρλανδίας, Σκωτίας και Γαλατίας εις τους δυστυχείς απογόνους του Κικέρωνος, ως σήμερον εις ημάς οι ελληνισταί εκ Γερμανίας».

47. Βλ. την παραπομπή στη σημ. 37.

48. Βλ. Ε. Θ. Σουλογιάνης, Α. Ρ. Ραγκαβής, ό.π. (σημ. 44), σ. 190 (με υποσημείωση 67)· περβ. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Απομνημονεύματα*, ό.π. (σημ. 21), τ. 1, σ. 344.

γενούς του ποιητή Αλ. Σούτσου, που ήταν, σύμφωνα με τη δική του μαρτυρία⁴⁹, «τα περισωθέντα λείψανα πληρεστέρας συλλογής, ήν είχ(εν) επιχειρήσει ίνα επιδείξ(η) τοις τότε ελθούσι Βαυαροίς το πνεύμα ενός των εξοχωτέρων ημών ποιητών» – μαρτυρία που επικυρώνει την ερευνητική μου υπόθεση για τη συγκρότηση μιας ομάδας «αυλικών ποιητών» από τα μέλη, κυρίως, της κάστας των επήλυδων στο Ναύπλιο και την Αθήνα φαναριωτών.

Σ' ένα ανώτερο αφαιρετικό επίπεδο, στο επίπεδο της λογοτεχνίας και της τέχνης, της αισθητικής και της ιδεολογίας, ολόκληρο το αθηνοκεντρικό-ελλαδικό πολιτισμικό σύστημα χαρακτηρίζεται από τη διαλεκτική αντιπαράθεση – και συνύπαρξη – δύο ιστορικά αντίμαχων ρευμάτων: του Κλασικισμού και του Ρομαντισμού· ο ανορθόδοξος γραμματολογικός όρος «Κλασικορρωμαντικός», που χαλκεύτηκε ακριβώς από το ρέκτη Α. Ρ. Ραγκαβή (1889) και καταγράφηκε από το διορατικό Στ. Κουμανούδη (1900)⁵⁰, αποδίδει εύστοχα αυτόν τον ιδιότυπο πολιτισμικό, αισθητικό και ιδεολογικό ερμαφροδιτισμό στον αθηναϊκό ομφαλό του πυγμαίου ελλαδικού κράτους.

Ο κύριος θεσμικός φορέας του πρώτου, και ήδη παρωχημένου στην «προοδευμένη» τουλάχιστον Ευρώπη πολιτισμικού ρεύματος, του Κλασικισμού, ήταν, αυτονόητα, ο Όθων και το αυλικό περιβάλλον του – και ήταν αυτό, βέβαια, η κυρίαρχη πολιτιστική τάση και στάση στο οικογενειακό ήδη περιβάλλον του ίδιου του Όθωνα: τον πατέρα του Λουδοβίκο Α' και τη βαυαρική Αυλή. Πολύ περισσότερο: Όπως έχει ήδη αρμόδια γραμματολογικά διαπιστωθεί, ο (Νεο-)Κλασικισμός αποτελούσε σ' ολόκληρο το 19ο αιώνα, τον αιώνα του Ρομαντισμού – πρώτα –, του – αστικού – Ρεαλισμού και Νατουραλισμού – έπειτα –, το κυρίαρχο πολιτισμικό-αισθητικό-καλλιτεχνικό ρεύμα σε όλες τις βασιλικές Αυλές της Ευρώπης⁵¹. Είναι στην ίδια συνάφεια απόλυτα ενδεικτικό ότι ο πρώτος, κατ' ουσίαν, γερμανόφωνος ποιητής-λογοτέχνης στον οποίο απονεμήθηκε το Βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας (1910) ήταν ο ξεχασμένος σήμερα, και ως τα βαθιά γεράματά του αμετανόητος Κλασικιστής Paul Heyse (1830-1914), ένας γνήσιος οικόσιτος ποιητής της βαυαρικής βασιλικής Αυλής: από τα 1854 εισέπραττε, όπως οι αυλικοί ποιητές της Αναγέννησης, ετή-

49. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Άπαντα...*, ό.π. (σημ. 17), σ. η' η γερμανική μετάφραση των ποιημάτων του Αλ. Σούτσου στις σσ. 481-494.

50. Στέφανος Α. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων...*, Αθήνα, Ερμής, ²1980, σ. 547, λ. κλασικορρωμαντικός.

51. Paul Van Tieghem, *Le romantisme dans la littérature européenne*, Paris, Albin Michel, ²1969 (¹1948), σ. 119· πρβ. Γ. Βελουδής, *Ο επτανησιακός, ο αθηναϊκός και ο ευρωπαϊκός Ρομαντισμός*, ό.π. (σημ. 25), σ. 119.

σιο εισόδημα που του είχε παραχωρήσει ο Μαξιμιλιανός Β΄.

Τις κλασικιστικές προτιμήσεις κ' επιλογές της Αυλής του Όθωνα και της πατρώας Αυλής του Λουδοβίκου Α΄ φαίνεται να υπηρετούσαν μερικοί, σχετικά γερμανογνώστες, αυλοκόλακες έλληνες ποιητές της βαυαροκρατούμενης Αθήνας και στο χώρο της γερμανικής λογοτεχνίας και, γενικότερα, κουλτούρας: Είναι π.χ. ενδεικτικό ότι η περιώνυμη έμμετρη «Επιστολή» του Αλ. Σούτσου, που απηύθυνε στο βασιλιά Όθωνα στα 1833, για να κολακέψει το νέο ηγεμόνα του, αναφέρει από τη γερμανική λογοτεχνική του παράδοση μόνο τους κλασικούς και κλασικιστές εκπροσώπους της Wieland, Klopstock, Goethe και Schiller, προσθέτοντας σ' αυτούς, εκ παραδρομής, το γερμανόφωνο μεν αλλά ελβετό στην εθνικότητα Gessner και αγνοώντας ή παραγνωρίζοντας, αντιστρόφως ανάλογα, όλους τους γερμανούς ρομαντικούς ποιητές και φιλοσόφους, πολλοί από τους οποίους (Novalis, αδελφοί Schlegel, Tieck κ.ά.) είχαν γίνει ήδη γνωστοί στις πιο «προχωρημένες» ευρωπαϊκές χώρες (και στα Επτάνησα: Σολωμός), το αργότερο μέσω του ρηξικέλευθου βιβλίου της Madame de Staël, *De l'Allemagne* (1810/13).

Ο Κλασικισμός δεν είχε, βέβαια, έτσι απλά «εισαχθεί» στην Ελλάδα από το νεαρό βασιλιά και τους ακολούθους του, όπως είχαν εισαχθεί αρκετοί στρατιωτικοί, επιστήμονες και τεχνοκράτες. Ο Κλασικισμός αποτελούσε ήδη την κυρίαρχη πολιτισμική και ιδεολογική τάση κατά τα 30-50 χρόνια που είχαν προηγηθεί της Ελληνικής Επανάστασης και της ίδρυσης του ελληνικού κράτους – χαρακτήριζε δηλαδή ολόκληρο το νεοελληνικό Διαφωτισμό. Ενώ όμως τότε η επίκληση των αρχαιοκλασικών προτύπων και η καλλιέργεια των αρχαίων ελληνικών γραμμάτων αποτελούσαν, όπως και στον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό του 18ου αιώνα, το πολιτισμικό και ιδεολογικό κίνητρο για την προώθηση της ανερχόμενης αστικής τάξης μέσω της διεύρυνσης της – κλασικής – παιδείας, στην οθωνική Αθήνα ο Κλασικισμός μεταβλήθηκε σ' ένα πολιτιστικό-αισθητικό δόγμα, που κατέλαβε όλους τους «τομείς» του πολιτιστικού εποικοδομήματος: την τέχνη, τη λογοτεχνία και, προπαντός, τη – σχολική – παιδεία. Ειδικότερα, το ιδεολόγημα «οι αρχαίοι ημών πρόγονοι» επρόκειτο να καταδυναστεύει τους νεότερους «απογόνους» για πάνω από έναν ακόμα αιώνα μετά την εκθρόνιση του Όθωνα, λειτουργώντας ως ιδεολογική τροχοπέδη, που κρατούσε τους δεσμώτες της μακριά από την πραγματική ιστορική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική εξέλιξη στις άλλες, προκεχωρημένες και προηγμένες, ευρωπαϊκές χώρες.

Ένα προσφιλέσ πεδίο για την «εφαρμογή» του αρχαιοκλασικού ιδεώδους υπήρξε, ως γνωστόν, η γλώσσα: Ο βαθμιαίος εξαρχαϊσμός της νεοελληνικής γλώσσας σε όλους τους πολιτιστικούς τομείς, όχι μόνο στη

Διοίκηση ή τη Δικαιοσύνη, αλλά και στην εκπαίδευση, και στις τρεις βαθμίδες της, ακόμα και στην ποίηση και, γενικότερα, τη λογοτεχνία, αποτέλεσε ακριβώς το λίθο, τον οποίο έπρεπε ν' ανεβάξει, ξανά και ξανά, στην κορυφή της ελληνικής παιδείας κάθε έλληνας Σίσυφος, υποτελής του Όθωνα και των διαδόχων του· το πιο αποτρόπαιο δείγμα αυτής της σισύφειας προσπάθειας ήταν, πιθανότατα, το διαβόητο γλωσσικό μανιφέστο του σεσημασμένου αυλοκόλακα φαναριώτη ποιητή Π. Σούτσου, που ανέφερα παραπάνω: η *Νέα Σχολή του γραφομένου λόγου ή Ανάστασις της αρχαίας ελληνικής γλώσσης εννοουμένης υπό πάντων* (1853).

Το δεύτερο και αντίρροπο προς τον Κλασικισμό ρεύμα του Ρομαντισμού αποτελούσε το ασθενέστερο σκέλος της πολιτισμικής αντιπαράθεσης του αθηναϊκού Κλασικορομαντισμού⁵². Η αντίθεση αυτή μπορούσε, ενδεχομένως, να οδηγήσει, στο χώρο της λογοτεχνίας και, γενικότερα, της τέχνης, σ' ένα αισθητικό-ιδεολογικό σχίσμα μέσα στον ίδιο ατομικό φορέα του: Έτσι λ.χ. μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι ο Α. Ρ. Ραγκαβής είναι, σε μεγάλο ποσοστό και με μια ορισμένη έννοια, κλασικιστής στην ποίησή του (ο ίδιος έχει γράψει το «Διονύσου πλους», ένα από τα ελάχιστα αξιόλογα, παρά την «αντιποιητική» καθαρεύουσά του, ποιητικά δείγματα του αθηναϊκού Κλασικισμού), ενώ με την αφηγηματική πεζογραφία του, τουλάχιστον με το μυθιστόρημά του *Ο αυθέντης του Μορέως*, υπήρξε ένας αξιοσημείωτος εκπρόσωπος του ευρωπαϊκής προέλευσης (W. Scott) ρομαντικού ιστορικού μυθιστορήματος.

Με το ιστορικό μυθιστόρημα συνδέεται πάλι, όχι μόνο συνειρμικά, το ζήτημα της εμφάνισης επί Όθωνος των νεοελληνικών ιστορικών σπουδών και του νεοελληνικού ιστορισμού – και αυτού πάλι ως «παραρτήματος» των νεότερων, «εθνικών», ιστορικών σπουδών, που συνόδευαν και χαρακτήριζαν τον ευρωπαϊκό και ιδιαίτερα το γερμανικό Ρομαντισμό. Οι δύο κυριότεροι εκπρόσωποι της νέας ιστορικής σχολής στην οθωνική Αθήνα ήταν, ως γνωστόν, ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος και ο Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος – και οι δύο, κατά κάποιον τρόπο, «ετερόχθονες», από τα Επτάνησα ο πρώτος, από την Κωνσταντινούπολη ο δεύτερος. Αυτοί συναρμολόγησαν πρώτοι την τριαδικότητα της νεοελληνικής «εθνικής» ιστο-

52. Τον αντιπολιτευτικό ρόλο, στο επίπεδο της αισθητικής και της ιδεολογίας, του αθηναϊκού Ρομαντισμού απέναντι στον Κλασικισμό του Όθωνα και της Αυλής του είχα υποστηρίξει ήδη στη μελέτη μου για το Fallmeayer· βλ. Γιώργος Βελουδής, *Ο Jakob Philip Fallmeayer και η γένεση του ελληνικού ιστορισμού*, Αθήνα, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, 1982 (ανατύπωση: 1992· 1η δημοσίευση σε γερμανική γλώσσα: 1970), σσ. 28 (με σημ. 1) και 84· τεκμηρίωσα συστηματικότερα στην παραπάνω μελέτη μου για τον ελληνικό Ρομαντισμό (σημ. 25 και 51). Βλ. τώρα και όσα εύστοχα παρατηρεί, με αφετηρία την ατομική περίπτωση του Α. Ρ. Ραγκαβή, η Λίτσα Χατζοπούλου, *Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999, σσ. 58 κ.ε.

ρικής ιδεολογίας με τη ριζοσπαστική προσθήκη του μεσαιού μέλους της: (ελληνική) Αρχαιότητα - (ελληνοποιημένο/εθνικοποιημένο) Βυζάντιο - Νέα Ελλάδα (Επανάσταση).

Και ήταν ακριβώς αυτό το μεσαιό μέλος της νεοελληνικής «εθνικής» ιδεολογίας, το νεκραναστημένο Βυζάντιο, το τόσο άγνωστο και μισητό στους πρωτεργάτες του νεοελληνικού Διαφωτισμού, το οποίο ερχόταν, κατάφωρα, σε πλήρη αντίθεση με το κλασικό ιδεώδες και την κλασικιστική ιδεολογία του Όθωνα, της Αυλής του, της πατρικής βαυαρικής Αυλής και του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού, το οποίο θ' αποτελούσε και τον πυρήνα ή την πυρίτιδα του κεντρικού νεοελληνικού ιδεολογήματος της «Μεγάλης Ιδέας»: τα πρώτα και πρώιμα ευδιάκριτα ψήγματα του τα ανιχνεύσαμε ήδη στα πανηγυρικά – και προτρεπτικά – ποιήματα και πεζά μερικών από τους παραπάνω «αυλικούς ποιητές» (Π. Σούτσος, Γ. Τερτσέτης) προς το νέο βασιλιά τους, τον Όθωνα, διάδοχο και συνεχιστή, γι' αυτούς, όπως είδαμε, του λαϊκού «Μαρμαρωμένου Βασιλιά», του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ'.